

บทที่ 5
พุทธศาสนา
(Buddhism)

๕.๑ ประวัติศาสตร์

ศาสดาของศาสนาพุทธก็คือพระอิศฺชโณ เป็นเจ้าชายแห่งราชวงศ์ศากยะ แคว้นกบิลพัสดุ์ เป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา ประสูติเมื่อประมาณปี ๖๒๓ ก่อนคริสตกาล ณ ตำบลลุมพินีวัน เมื่อทรงมีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงยโสธราพิมพา ต่อมาพระองค์มีพระโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า ราหุล พระอิศฺชโณทรงมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความสนุกสนานรื่นเริงและหรรษา ทุ่มเทเยื่อ เป็นเวลาถึง ๑๓ ปี ภายหลังจากนั้นพระองค์ได้ตระหนักถึงความทุกข์สากลที่จะต้องเกิดขึ้นแก่ทุก ๆ คน ดังนั้น จึงทรงละทิ้งชีวิตที่สะดวกสบายในพระราชวัง เมื่อมีพระชนมายุได้ ๒๙ ปี และทรงใช้เวลา ๖ ปี ปฏิบัติการทรมานตนด้วยทรงหวังที่จะค้นพบสัจธรรมสูงสุด ในที่สุดเมื่อตระหนักว่า วิธีการทรมานตนและการบำเพ็ญกุศลกรรมทั้งหลาย ของพระองค์ประสบความสำเร็จแล้ว ดังนั้นจึงเลิกการปฏิบัติดังกล่าวกลับมาเสวยพระกระยาหารและบำเพ็ญทางสมาธิจิต จนบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ในวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อน พ.ศ.๔๐ ปี ในขณะที่ทรงประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา หลังตรัสรู้แล้ว ได้ทรงประทับเสวยวิมุตสุขอยู่ถึง ๔๔ วัน ในตอนแรก ทรงตระหนักว่า สัจธรรมที่ทรงค้นพบนั้นเป็นสิ่งที่หามิทราบยิ่งนัก เป็นสิ่งที่ทวนกระแสความนึกคิดของมนุษย์ ดังนั้นจึงทรงวางอุเบกขาด้วยจะทรงไม่ประกาศสัจธรรมนั้น แต่ในที่สุดด้วยทรงเปรียบบุญปัญญาของมนุษย์กับดอกบัว ๔ เหล่า จึงตัดสินใจประกาศพระศาสนา ได้ทรงใช้เวลา ๔๕ ปี จารึกประกาศหลักธรรมอันนำไปสู่การหลุดพ้น นั่นคืออริยสัจสี่

๔.๒ คำสอน

๔.๒.๑ คำสอนหลัก

ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ซึ่งรวมทั้ง เทวดา และวิญญาณของสัตว์ทั้งหลายนั้น ได้ตกอยู่ในสภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การต่อต้านความเปลี่ยนแปลงแห่งการปรากฏการณ์ในจักรวาล และความปรารถนาที่จะคงอยู่ถาวร ทั้ง ๆ ที่เราไม่อาจพบความถาวร ณ ที่ใดเลยนั้น ย่อมนำไปสู่ความเศร้าโศกอย่างที่จะหลีกเลี่ยงมิได้ เราจะบรรลุถึงวิมุติ ความหลุดพ้นได้ก็ด้วยการสละความรู้สึกแห่งอัตบุคคลภาพอยู่เรื่อย ๆ จนกระทั่งความรู้สึกนั้นจะหมดสิ้นไปอย่างสิ้นเชิง ในสภาวะที่ไม่อาจอธิบายได้ ซึ่งเรียกกันว่า "นิพพาน" พระพุทธเจ้าเองก็ทรงบรรลุถึงสภาวะนี้ด้วยเหมือนกัน และมิได้มี เป็นอยู่ในฐานะ เป็นปัจเจกบุคคลอีกต่อไป

๔.๒.๒ สัจธรรม

เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ ซึ่งเรียกว่าอริสัจ ๔ หรือ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการคือ

๑. ทุกข์ อันได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ความประสบสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก ความปรารถนาที่ไม่สมหวัง
๒. ทุกขสมุทัย คือเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ประกอบด้วยความอยาก ๓ ประการ หรือที่เรียกว่าตัณหา ๓ มี

กามตัณหา คือความทะยานอยากในความ รักความใคร่

ภวตัณหา คือความอยากมีอยากเป็น สิ่งใดต้องใจก็อยากได้ คั่นจน

ขวนขวาย เพื่อให้ได้สมความปรารถนา

วิภวตัณหา คือความอยากในความไม่อย่างมี ไม่อยากเป็น ไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่

๓. ทugend คือความดีทุกขั้ ได้แก่ความพยายามดับศัดหาซึ่ง เป็นต้นเหตุแห่งทุกขั้

๔. ทugend คามีปฏิบัติ คือการปฏิบัติเพื่อใหับรรลุถึงความดีทุกขั้ มีองค์ ๘ อันเป็นเครื่องช่วยใหัพ้นกิเลส หรือที่เรียกว่ามรรค ๘ ได้แก่ เห็นชอบ คำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ระลึกชอบและตั้งใจชอบ

๔.๓ ความแตกแยกของศาสนาพุทธ

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ได้มีการประชุมสงฆ์เพื่อจัดรวบรวมพระธรรมคำสั่งสอน ตลอดจนระเบียบวินัยของสงฆ์ การประชุมครั้งแรกจัดขึ้นที่กรุงราชคฤห์ อาณาจักรมคธ เหล่าพุทธสาวกต่างแสดงความจำของตนในพระพุทธวจนะและพระวินัยบัญญัติแล้วจึงทวมัดหมักกันขึ้นเป็นพระไตรปิฎก ประกอบด้วยองค์สามคือ พระสูตร พระวินัย พระอภิธรรมหรือพระปรมัตถ์ ซึ่งต่างช่วยกันท่องและจดจำไว้โดยละเอียด หลังจากนั้นประมาณหนึ่งศตวรรษ คณะสงฆ์แห่งเมืองไพศาลได้ตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับพระวินัยซึ่งเคร่งครัดเกินไป จึงได้จัดให้มีการประชุมสงฆ์ครั้งที่สองที่เมืองไพศาล เพื่อสังคายนาชำระพระไตรปิฎก และประณามข้อกังขาของสงฆ์แห่งไพศาล

ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ พระสงฆ์เกิดแยกออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายที่ถือตามลัทธิครั้งมหาภิลาศสเปเถระเป็นประธานทำปฐมสังคายนาพวกหนึ่ง ถือว่าพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ไว้อย่างไรก็ให้ถือตามอย่างนั้นโดยไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลง พวกนี้ได้นามว่าเถรวาทคือถือตามทีพระอรียเถระหมายถึงพระภิกษุสเปได้ทำสังคายนาไว้แต่แรก พวกที่ถือตามอาจารย์ว่า ข้อบังคับเล็ก ๆ น้อย ๆ บางประการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ถ้าจะประพฤติปฏิบัติไม่สะดวกก็ให้แก้ไขได้โดยที่พระพุทธองค์ได้ทรงอนุญาตไว้ เมื่อใกล้จะปรินิพพาน พวกนี้ได้นามว่าอาจารย์วาท คือถือพระวินัยตามที่อาจารย์ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลง พวกแรกบางทีเรียกว่า

สถ วิระ หมายความว่าพวกเก่าหรือนิกายเก่า บางทีก็เรียกว่า สวากยาน หมายความว่า ยานของพระสาวก แต่ภายหลังถูกพวกอจารีวาทเรียกว่า หินยาน หมายความว่า เป็นยานพาหนะ อันคับแคบ พวกอจารีวาท บางทีก็มีนามว่ามหาสังฆิกะ หมายความว่า พวกมาก ภายหลัง เรียกตนเองว่า มหายาน หมายความว่า เป็นยานพาหนะอันกว้างใหญ่ พวกเถรวาทจึงได้แก่ พวกนิกายหินยานหรือนิกายฝ่ายใต้ ใช้ภาษามคธจาริกพระธรรมวินัย พวกอจารีวาทได้แก่ พวกมหายาน หรือนิกายฝ่ายเหนือ ใช้ภาษาสันสกฤตจาริกพระธรรมวินัย ในสมัยพระเจ้า อโศกมหาราชมีการประชุมสงฆ์ครั้งที่ ๓ ณ เมืองปาฏลีบุตร อันเป็นการรวบรวมพระคัมภีร์ ไตรปิฎกเป็นขั้นสุดท้าย และหลังจากนั้นคือในสมัยพระเจ้ากนิษกะได้มีการประชุมเป็นครั้งที่ ๔ เพื่อจัดทำข้อคิดเห็นและข้อสังเกตเกี่ยวกับพระไตรปิฎกที่ได้รวบรวมไว้ในการประชุมครั้งที่ แล้ว ๆ มา

การประชุมเพื่อสังคายนาพระไตรปิฎกนั้น เป็นที่ถกเถียงกันมากในหมู่นักปราชญ์ ทั้งหลาย คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับปัจจุบันนั้น ตามหลักฐานข้างล่งกาอ้างว่า จัดบันทึกลงเป็น ภาษามคธ (ซึ่งต่อมามีคนนิยมเรียกกันว่าภาษาบาลี มีความหมายว่าภาษาที่รักษาพระพุทธ วจนะไว้ โดยแปลงคำว่าบาล หรือปาล ซึ่งแปลว่ารักษาไว้) เมื่อราวศตวรรษที่ ๑ ก่อน คริสตกาล แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ พระสุตฺร พระวินัย และพระอภิธรรมหรือพระปรมาัตถ์

ความแตกต่างระหว่างนิกายหินยานและมหายาน

๑. หินยาน เน้นในเรื่องความหลุดพ้นส่วนบุคคล เรียกผู้หลุดพ้นว่า พระอรหันต์ มรรควิธีในการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นได้แก่ ศีล สมาธิและปัญญา หรือที่เรียกว่าอริยมรรคมี องค์ ๘

๒. มหายาน เน้นการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ ด้วยการช่วยเหลือคนทั้งปวง ให้พ้นทุกข์ก่อน จึงจะช่วยตนเองในภายหลัง มีลักษณะเป็นนักสังคัมสงเคราะห์ตามจิตวิญญาณ นอกจากนี้มหายานยังมีคำสอนที่แตกต่างออกไปอย่างเด่นชัดคือ

๒.๑ เรื่องกายสาม เห็นว่าพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในโลกไม่ใช่พระองค์จริง เป็นเพียงพระกายที่เนรมิตรขึ้น พระกายที่แท้จริงเป็นกายทิพย์ เรียกว่าสัมโพคกาย

๒.๒ เรื่องอนัตตา มหายานเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างคือความว่างเปล่า (สูญญตา)

๒.๓ เรื่องนิพพานและสังสารวัฏ คือสิ่งเดียวกัน

๒.๔ เรื่องแดนสุขาวดี ซึ่งเป็นที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่หลังปรินิพพานแล้ว

๒.๕ เรื่องศรัทธา มหายานเห็นว่า เมื่อมีความเชื่อมั่นและรักใคร่รวมทั้ง การทำพิธีเคารพบูชา ก็จะช่วยให้คุณคลอบรรลุความหลุดพ้นได้

๒.๖ มหายานเห็นว่า พระพุทธเจ้า เป็นเสมือนหนึ่งพระผู้เป็นเจ้าของคัมภีร์ ไม่ใช่บุคคลในประวัติศาสตร์ตามคติของหินยาน

นอกจากนี้ลักษณะคำสอนชั้นมูลฐานส่วนใหญ่ก็เหมือนกัน ต่างกันเพียงในแง่ที่ว่า หินยานมีลักษณะเป็นอนุรักษนิยมมากกว่ามหายานมีลักษณะเป็นปฏิรูปคำสอน

อนึ่ง มีข้อสังเกตที่เด่นชัดอยู่ประการหนึ่งคือ เรื่องพระผู้เป็นเจ้าของคัมภีร์ หินยานมีลักษณะคำสอนปฏิเสธ พระผู้เป็นเจ้าของคัมภีร์ ผู้สอน ผู้สร้าง ผู้รักษา ผู้ทำลายสิ่งทั้งปวง แต่ในคติของมหายานกลับอธิบายว่า พระพุทธเจ้าที่แท้จริง (สัมโพคกาย) ที่ดำรงอยู่ในแดนสุขาวดี หรือพุทธประเสวีฐนั้นเป็นผู้ไม่ดับสูญ อาจฟังเสียงสวดมนต์ของศาสนิกหรือสมณาทรรวมกับ พระโพธิสัตว์ได้ ทั้งยังช่วยอนุเคราะห์แก่ชาวโลกได้ด้วย การเนรมิตรกายใหม่ขึ้น

๔.๔ ทัศนะของศาสนาพุทธต่อศาสนาพราหมณ์

๔.๔.๑ ในเรื่องเกี่ยวกับ "อาตมัน" ตามลัทธิพราหมณ์ที่ว่าปรากฏมีอยู่ในตัวคนทุกคน และก็ยึดมั่นกันอยู่เช่นนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม "อนัตตลักขณสูตร" หรือให้เลิกยึดมั่น

เรื่อง "อาตมัน" เสีย โดยทรงแสดงธรรมว่า สิ่งทั้งปวงในจักรวาลนี้ประกอบด้วยขันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

รูป   อันแต่แก่สิ่งที่มีลักษณะสัมผัสได้ด้วยประสาททั้ง ๕ คือรูปกาย
เวทนา   ความรู้สึกทุกข์ หรือรู้ว่า เป็นอย่างนั้น ไม่เป็นอย่างนั้น
สัญญา   ความจำได้หมายรู้ในสิ่งทั้งปวงที่เกิดขึ้น
สังขาร   ได้แก่   สิ่งที่ปรุงใจให้คิดตึกคิดชั่ว
วิญญาณ   ได้แก่ความรู้ารมณ์ที่ประสาทส่งเข้ามา

ขันธ ๕ ดังลว่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็น "อนัตตา" ไม่มีตัวไม่มีตน เป็นแต่สภาวะเท่านั้น พระองค์ทรงพิสูจน์ให้ปัญจวัคคีย์เห็นจริงตามสภาวะที่เป็นจริง^๒

เรื่องการถือว่า สิ่งทั้งหลายเป็นตัวเป็นตน (อาตมัน) ตามลัทธิพราหมณ์ พระพุทธองค์ทรงแย้งโดยสิ้นเชิง ทรงอธิบายว่า สิ่งที่เราเรียกว่าตัวตน เรา-เขา เป็นแค่เพียงเรื่องสมมติ คำที่ร้องเรียกว่า สิ่งนั้นคือ สิ่งนั้น คนนั้นคือผู้นั้น เป็นสมมติทั้งสิ้น แม้คำที่สอนให้ตนเป็นที่พึ่งของตน ก็ไม่ให้ถืออะไรเป็นที่ตั้ง ไม่ให้ยึดถือเป็นจริงเป็นจัง ด้วยว่าสิ่งนั้น ๆ หรือคนนั้น ๆ ในที่สุดก็แตกสลายไปตามธาตุเดิมของมัน จะเป็นร่างกายหรือจิตใจก็มีการแปรเปลี่ยนสลายไป เกิดและดับอยู่เป็นนิจ ไม่มีคงที่อยู่ได้เลย สำหรับเรื่องนี้พระพุทธองค์ได้แสดงธรรมอนัตตลักษณะสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ โดยทรงปฏิเสธอัตตาว่าเป็นอนัตตา ไว้เป็นความว่า ขันธห้าคือ รูป (ร่างกาย) เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำ) สังขาร (ความคิด) และวิญญาณ (ความรู้ารมณ์) ไม่ใช่ตน ถ้าเป็นตน ก็ควรจะบังคับได้ ไม่ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้ จึงควรหรือที่จะเห็นสิ่งนั้น ๆ ว่า นั่นคือ ของเรา เราเป็นสิ่งนั้น นั่นเป็นตัวของเรา เพราะฉะนั้น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งในอดีตและในอนาคต และมีปัจจุบันภายในหรือภายนอก ทายาทหรือละเหยต เลวหรือดี โกลหรือใกล้ ทั้งหมดนั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นเช่นนั้นและสิ่งนั้น ไม่ใช่ตัวตนของเรา"

๔.๔.๒ ในเรื่องความเชื่อถือ พระองค์สอนว่า ว่าอย่าเชื่อถืออะไรแบบงมงาย โดย
ฟังตามกันมา สืบต่อกันมา โดยต้นข่าวลือ อ้างตำรา โดยนึกเอาเอาเอง โดยคาดคะเนเอา
เอง หรือโดยคิดเอาตามอาการที่เป็นไปชอบใจว่าถูกต้องตามความเห็นของตัวเอง หรือว่าเชื่อ
เพราะผู้พูดควรจะเชื่อได้ หรือเพราะผู้พูดนั้นเป็นครูอาจารย์ของเรา ควรเชื่ออย่างมีเหตุผล
คือเชื่อด้วยปัญญาการหยั่งรู้ของตนเอง ฉะนั้นจึงตรงกันข้ามกับศาสนาพราหมณ์ที่กำหนดให้เชื่อ
ทั้ง ๆ ที่บางคนไม่มีโอกาสได้ศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ความเชื่อของพวกพราหมณ์มีว่า
คนในสังคมฮินดูจะต้องเชื่อ ๓ อย่าง คือ

๑. เชื่อคัมภีร์พระเวทว่าเป็นของพิพม์ของศักดิ์สิทธิ์

๒. เชื่อว่าพราหมณ์เป็นนักบวช เป็นผู้แทนจากพระเป็นเจ้า

๓. เชื่อว่ามนุษย์ต้องถูกกำหนดออกเป็นชั้นวรรณะ ซึ่งเป็นหลักที่พระเป็นเจ้า

ประทานมา สำหรับปกครองเพื่อสันติสุขของมนุษย์ ผู้ที่เชื่อตามหลักทั้ง ๓ นี้ จึงขึ้นชื่อว่า เป็น
ฮินดูแท้ ถ้าไม่เชื่อหรือเลื่อมใสใน ๓ ประการดังกล่าวนี้ ก็จะเป็นฮินดูไม่ได้ ฉะนั้น ผู้ที่นับถือ
พุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่า มีเสรีภาพในการใช้ความเชื่ออย่างเต็มที่ เพราะไม่นิยมบังคับให้เชื่อ

๔.๔.๓ เรื่องการล้างบาป

ตามคติพราหมณ์ก็เป็นที่เชื่อถือกันว่า ผู้ที่กระทำบาปแล้วก็สามารถล้างบาป เป็น
ผู้บริสุทธิ์ได้ใหม่ได้ ถ้าหากได้ไปทำพิธีล้างบาปในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งในอินเดียขณะนั้นก็นิยมไป
ทำพิธีล้างบาปที่แม่น้ำคงคา ซึ่งถือว่าเป็นแม่น้ำที่ศักดิ์สิทธิ์มาก นอกจากนั้นก็ยังมีแม่น้ำสายอื่น ๆ
อีก ได้แก่ ยมุนา สรรภู สรัสสตี นิเนนคา อจิรวตี และมตี สำหรับแม่น้ำคงคานั้น ถือกันว่า
ไหลมาจากสรวงสวรรค์ ผ่านเศียรพระศิวะผู้เป็นเจ้า ซึ่งช่วยให้กระแสน้ำอ่อนลง มิเช่นนั้น
ก็จะท่วมโลก เนื่องจากน้ำนั้นไหลผ่านเศียรพระศิวะ จึงกลายเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ชำระล้างบาปได้
ทำให้ผู้อาบสามารถลอยบาปไปตามกระแสน้ำ หรือว่าอาบแล้วทำให้เป็นผู้บริสุทธิ์ กล่าวกันว่า
ทุก ๆ ปีที่ท่าอาบน้ำเมืองพาราณสีจะมีคนไปอาบน้ำ ทำพิธีทางศาสนาในแม่น้ำคงคานับจำนวนเป็น
ล้าน ๆ คน

สำหรับคติทางพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธเรื่องการล้างบาปหรือลอยบาป พระองค์ได้กล่าวไว้ ปรากฏหลักฐานในพระสูตรหลายตอนดังนี้คือ

คนพาล ทำความชั่ว แม้จะไปสู่แม่น้ำแห่งใด ก็ไม่บริสุทธิ์
ขึ้นได้ แม่น้ำเหล่านั้น จะช่วยอะไรได้แก่ผู้ทำบาปพยายาม
การรักษาดี การมีความประพฤติดี ย่อมทำให้บุคคล
เป็นผู้บริสุทธิ์ อุกุรพราหมณ์ ท่านจงอาบตนด้วยธรรมวินัย
นี้ (คือ) ถ้าท่านไม่กล่าวเท็จ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่
ขโมย มีความเชื่อตามเหตุผล ไม่ตระหนี่ ท่านก็ไม่ต้อง
ไปสู่มแม่น้ำแห่งใดเลย ^๕

และอีกตอนหนึ่งทรงกล่าวไว้ว่า "ความสะอาดย่อมไม่มีเพราะน้ำ ซึ่งคนส่วนมาก
พากันอาบ ผู้ใดมีสังขารมีธรรมะ ผู้นั้นเป็นผู้สะอาดเป็นพราหมณ์"^๖

และอีกตอนหนึ่งว่า "ถ้าบุคคลจะพ้นบาปกรรมได้ เพราะการรดน้ำ (ศักดิ์สิทธิ์)
แล้ว กบ เต่า งู จระเข้ และสัตว์น้ำทั้งปวงก็จิกไปสวรรค์ได้เป็นแน่"^๗

จากพุทธโอวาทดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่าความดีงามทั้งหลายของบุคคล มิได้
อยู่ที่ความสะอาดภายนอก หากอยู่ที่ความประพฤติกายใจ ถ้าเชื่อว่าแม่น้ำล้างบาปได้จริง
สัตว์น้ำทั้งหลายที่อยู่ในน้ำ คงจะมีโอกาสบริสุทธิ์ยิ่งกว่ามนุษย์ เพราะได้น้ำล้างบาปตลอดชีวิต

๔.๔.๔ พิธิบูชายัญ

พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการทำพิธีบูชายัญ โดยเฉพาะการฆ่าสัตว์บูชายัญ เพราะ
ถือว่าการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นบาป จึงทรงแสดงไว้ในข้อแรกของศีลห้าที่ว่า "ปาณาติปาตา"
อนึ่ง เหตุการณ์ในครั้งพุทธกาลนั้น ปรากฏว่า การบูชายัญใหญ่ ๆ ของพราหมณ์มี ๔ วิธี
ด้วยกัน ที่เรียกว่า สัสสมะธะ (ฮัสมะธ) ปุริสมะธะ สัมมาปาสะ วาชเบยยะ และนิรัคคพะ

ซึ่งการบูชาสัตวแต่ละวิธีนั้นล้วนแต่จะต้องฆ่าสัตว์ หรือมนุษย์บูชา หรือต้องจุ่มวายในพิธีกรรม
แปลก ๆ ทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า การบูชาทั้ง ๔ อย่างนั้น ได้ผลไม่เท่ากับ ๑ ใน๑๐ ของ
การมีเมตตาจิตในสัตว์ทั้งหลาย ทั้งนี้เพราะการบูชาสัตวแบบนั้น เป็นการประทุษร้ายสัตว์
หรือไม่ก็ เป็นการหลงติดอยู่ในพิธีโดยตรง พระองค์ทรงส่ง เสริมให้มีเมตตาต่อสัตว์ดังปรากฏใน
เมตตาวรรคอัฐฐกนิบาต อังคุดตฺรนิกาย (เล่ม ๒๓ หน้า ๑๕๒) ดังนี้ว่า

ผู้ใดมีสติ เจริญเมตตาอันมีประมาณไม่จำกัด ผู้นั้น ผู้เห็น
ธรรม อันเป็นที่ลี้มไปแห่งกิเลส ย่อมมีกิเลสเครื่องผูกมัด
น้อยลง คมมีจิตใจไม่ประทุษร้าย แม้เมตตาไปยังสัตว์เพียง
ตัวเดียว ยังได้กุศล ถ้ามีใจอนุเคราะห์ในสัตว์ทั้งปวง
ก็เชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐ ชื่อว่าทำบุญเป็นอันมากภรรณี
ทั้งหลาย ผู้รับขณะแผ่นดินอันเป็นที่อยู่แห่งสัตว์ ทำการบูชาสัตว
ชื่อสัตสเมธะ ปุริสเมธะ สัมมาปาสะ วาชเปยยะ นิรัคคพะ
ราชฤทธิเหล่านั้นก็ยังมีได้รับผล แม้เสียวที่ ๑๖ ของเมตตาจิต
อันอบรมดีแล้ว เหมือนแสงจันทร์เทียบกับหมู่ดาวทั้งปวง
ฉะนั้น ๕

และอีกตอนหนึ่งว่า "ผู้ใดไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้คนอื่นฆ่า ไม่เอาชนะเอง ไม่ใช้ให้คนอื่นเอาชนะ
ผู้นั้นมีเมตตาต่อสัตว์ทั้งปวง ย่อมไม่มีเวรกับใคร"๕

จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงชี้แจง ให้เห็นถึงผลของการฆ่าสัตว์ในการประกอบ
พิธีบูชาสัตวว่าเป็นเช่นไร และในขณะที่เดียวกันพระพุทธองค์ก็ทรงอธิบายสัตวทั้ง ๔ ประการนั้น
เสียใหม่ ให้พุทธศาสนิกเข้าใจดังนี้คือ ๖

(๑) สัตสเมธะ หรือสัตสเมธะ ประเพณีของศาสนาพราหมณ์คือการบูชาสัตว
โดยวิธีฆ่ามันดังกล่าวไว้แล้ว ในข้อที่ว่าด้วย "อัสวเมธ" ทางพระพุทธศาสนาได้ดัดแปลงใหม่
ใช้คำว่า สัตสเมธะ แปลว่า ฉลาดในการบำรุงข้าว กล่าวง่าย ๆ ก็คือแทนที่จะฆ่ามัน มา

สนใจในเกษตรกรรมเร่งให้เกิดผลผลิตดีกว่า คำว่า เมธ ที่แปลว่า ชำนาญ แปลว่าฉลาดก็ได้ คำว่าฮัสสะ หรือฮัสะวะ ที่แปลว่ามาทางพระพุทธศาสนาเปลี่ยนคำเป็น สัสสะ แปลว่า ข้าวกกล้า เป็นการตัดแปลงความหมายให้ต้องด้วยเหตุผล และหลักธรรมยิ่งขึ้น

(๒) ปรีสเมธะ วิธีดั้งเดิมเรียกว่า นรเมธะ แปลว่าการบูชาญูโดยฆ่าคน พระพุทธศาสนาแปลเมธะใหม่ว่า ฉลาด จึงแปลปรีสเมธะว่า ฉลาดในการบำรุงคน คือการ สังคมสงเคราะห์นั่นเอง

(๓) สัมมาปาสะ วิธีดั้งเดิมต้องโยนไม้ให้ลอบ่วง ไม้ตกตรงไหน ก็สร้างเวท ขึ้นตรงนั้น แล้วตั้งเครื่อง บูชาบนเวทนั้นโดยทำให้เป็นเวทที่เคลื่อนที่ได้หรือเป็นแพ ผู้บูชาค้ำน้ำลงไปในแม่น้ำสรัสสดีไหลขึ้นมาตรงไหน ให้ทำพิธีบูชาทวนกระแสแม่น้ำขึ้นไปจาก ตรงนั้น พระพุทธศาสนาเห็นว่าจะยุ่งด้วย เรื่องโยนไม้เข้าบ่วงไม่มีประโยชน์ จึงแปลใหม่ว่า วิธีการสงเคราะห์คนยากจน หรือประชาชนพลเมืองชนิดที่คล้ายบ่วงคล้องใจ น คือดูแล ความทุกข์สุขของคนยากจนหรือคนส่วนรวม เป็นการทำให้จิตใจของประชาชนเสื่อมใสใน รัฐบาลหรือผู้ปกครอง ไม่จำเป็นต้องไปโยนไม้เข้าบ่วง อาบน้ำดำหัวอย่างแบบพราหมณ์

(๔) ราชเปยยะ ตามแบบของพราหมณ์ ต้องฆ่าสัตว์ ๑๗ ชนิด ตั้งเสาไม้มะตูม เป็นหลักสำหรับผูกสัตว์ ๑๗ ชนิดนั้นแล้วฆ่าบูชาเทพเจ้า มีการค้ำน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพิธีนั้นด้วย ทางพระพุทธศาสนาตัดแปลงใหม่โดยแปล ราชเปยยะ ซึ่งแปลว่า ค้ำน้ำ มาเป็นค้ำน้ำคำ คือให้รู้จักพูดจาไพเราะต่อกัน ซึ่งเป็นที่ค้ำน้ำในอธยาศัยไมตรี และในรสแห่งไมตรีจิตนั้น ไม่จำเป็นต้องฆ่าสัตว์ถึง ๑๗ ชนิดดังกล่าว

(๕) นิรุกคพะ เป็นการบูชาญูที่ฆ่าหมกทั้งสัตว์และคน ถ้าจะแปลตามศัพท์ก็ว่า เป็นการบูชาญูชนิดที่จะฆ่าลายอุปสรรคทุกชนิด กล่าวคือในการแก้ไขหรือฝ่าฟันอุปสรรคนั้น ผู้บูชาต้องฆ่าทั้งมนุษย์และสัตว์สังเวย เทพเจ้าเพื่อให้เห็นนอกเห็นใจจะได้ช่วยให้ฟันอุปสรรค

นั้น ๆ) เมื่อจะกล่าวโดยวิธีการก็นับว่าใหญ่ยิ่งกว่า ยัญแบบฮัศวเมธ เพราะยัญแบบนี้มีคำเรียก
รวมว่า สรรพเมธ คือขำหมตทุกชนิด ทางพระพุทธศาสนาแปลความหมายใหม่อีกตามเคย คือ
คำนี้อาจแยกเป็นนิร (ไม่มี) อัคคหะ (ลมหรือกลอน) จึงแปลความว่า ได้แก่ การปกครอง
แผ่นดินให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากโจรผู้ร้าย บ้านเรือนก็ไม่ต้องลงลิ้มลงกลอนเปิดประตูทิ้งไว้
ก็ไม่มิชไมย

ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค จุตตันตปิฎก เล่ม ๑๔ หน้า ๑๑๐ แสดงหลักธรรม
ทางพระพุทธศาสนาที่คัดค้านยัญทั้ง ๕ ดังนี้ กล่าวไว้ข้างต้น ดังนี้

"มหายัญเหล่านี้คือ ฮัสสเมธะ ปุริสเมธะ ลิงมาปาสะ วาชเปยยะ และนิรคคหะ
มีการริเริ่มใหญ่ แต่ไม่มีผลมาก เพราะในยัญเช่นนั้น แพะ โค และสัตว์ต่าง ๆ ย่อมถูกฆ่า
ทำนุปฏิบัติธรรม ผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่ย่อมเข้าไปสู่ยัญนั้น ส่วนยัญเหล่านี้ที่ไม่มีการริเริ่มดังกล่าว
เป็นยัญที่สืบสกุลมา (เช่น การให้ทานสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์) แพะ โค และสัตว์ต่าง ๆ
ย่อมไม่ถูกฆ่าในยัญนั้น ทั้งท่านผู้ประพฤติชอบ ผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่ ย่อมเข้าไปสู่ยัญนั้น ผู้มีปัญญา
ควรบูชายัญชนิดนั้น ซึ่งมีผลมาก เมื่อบูชายัญ ยัญนั้นก็มีความดีงาม ไม่มีตำหนิ ยัญก็เป็น
ของไพบุลย์และเทวดาทั้งหลายก็ชื่นชม"^{๑๑}

๕.๔.๔ การบวงสรวง

ตามคติของพราหมณ์นิยมทำพิธีบวงสรวง สวดอ้อนวอนขอพรจากพระผู้เป็นเจ้า
โดยผ่านตัวกลางคือพราหมณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสื่อกลางระหว่างพระเป็นเจ้ากับมนุษย์ สำหรับ
เรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงสอนมิให้ทำพิธีบวงสรวงอ้อนวอน แต่สอนให้ลงมือกระทำ เพื่อให้เกิด
ผลที่มุ่งหมายนั้นให้ออกทาง ดังปรากฏข้อความในพระไตรปิฎกหลายแห่งดังนี้

เราเอาน้ำมันเทลงไปในน้ำ แล้วจะอ่อนวอนให้จมลง
อย่างไร น้ำมันก็จะคงลอยขึ้นเหนือน้ำเสมอไป เราทิ้ง
ก้อนหินลงในน้ำ แม้จะอ่อนวอนให้ลอยอย่างไร มันก็
ไม่ลอยขึ้น คงจมลงโดยส่วนเดียวฉันใด การทำความ
ยอมเป็นเหตุให้เฟื่องฟู การทำความชั่ว ย่อมเป็นเหตุ
ให้ล่มจม เมื่อทำแล้วจะใช้วิธีอ่อนวอนให้เกิดผลตรงกัน
ข้าม ก็ยอมเป็นไปไม่ได้ฉันนั้น ^{๑๒}

"แม้ไก่ไม่กกไข่ มีแต่ความปรารถนาจะให้ลูกไก่ออก
จากท้องอย่างเดียว ย่อมไม่สำเร็จฉันใด ลำพังความ
ปรารถนาจะทำให้จิตพ้นจากกิเลส ย่อมเป็นไปไม่ได้" ^{๑๓}

และอีกตอนหนึ่งซึ่งพระพุทธองค์ได้ดำรัสตอบอนาถปิณฑิก คฤหบดีว่า

"สิ่งที่ทุกคนปรารถนา : อายุ ผิวพรรณ ยศ สุข
สวรรค์ ถ้าได้มาจากอ่อนวอนและบวงสรวง ทุกคนก็ต้อง
ได้ทั้งนั้น ไม่ขาดแคลนในสิ่งใด แต่ความจริงไม่ใช่เพราะ
บางคนก็ขาดแคลน" ^{๑๔}

ดังนั้นยอมชั่วให้เห็นว่า การทำพิธีบวงสรวงอ่อนวอนไม่ได้ผลต่ออย่างใด ผู้ที่จะ
ได้รับผลนั้นก็คือเมื่อได้ลงมือปฏิบัติตามแนวธรรมะเท่านั้น

๕.๔.๖ การบูชาไฟของพราหมณ์

หลักฐานในสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๓ หน้า ๔๖ กล่าวถึงพราหมณ์คนหนึ่ง กำลังตั้ง
พิธีบูชาไฟ เพื่อจะฆ่าสัตว์ต่าง ๆ ชนิดละ ๔๐๐ ตัว ซึ่งเป็นการบูชาไฟครั้งสำคัญ ครั้นแล้ว
จะคิดอย่างไรไม่ปรากฏได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขูลถามถึงเรื่องการบูชาไฟและบูชาไฟ
พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องการบูชาไฟ แบบตีความหมายใหม่ว่า ในพระพุทธศาสนามีการ
บูชาไฟเหมือนกัน แต่ไฟในที่นี้ไม่ใช่ไฟจริง ๆ หากเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตนในลักษณะ

ต่าง ๆ กัน โดยตรงแสดงว่าไฟที่พึงบูชา มี ๓ ประเภท คือ

๑. ไฟคือบุคคลผู้ควรเคารพ (อาหุเนยยัคคิ) ได้แก่ มารดา บิดา เป็นไฟที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และปฏิบัติต่อในทางที่ให้ความสุขโดยชอบ

๒. ไฟคือคฤหบดี (คหปตคคิ) ได้แก่บุคคลผู้เกี่ยวข้องในบ้านคือ บุตร ภริยา ทาส และคนรับใช้ เป็นไฟที่ควรสักการะ เคารพ นับถือบูชา และปฏิบัติต่อในทางที่ให้ความสุขโดยชอบ

๓. ไฟคือบุคคลผู้ควรแก่ทักษิณา คือของที่ให้โดยเคารพ (ทักษิเนยยัคคิ) ได้แก่ สมณพราหมณ์ผู้เว้นจากความมัวเมาประมาท ผู้ตั้งอยู่ในชั้นศีลความอดทน และโลภรัจจะ ความสงบเสงี่ยม ผู้ฝึกตน ทำคนให้สงบระงับ เป็นไฟที่ควรสักการะ เคารพบูชา นับถือ และปฏิบัติต่อในทางที่ให้ความสุขโดยชอบ

พราหมณ์ได้ฟังดังนั้น ก็เลิกบูชายัญ ปล่อยให้สัตว์เป็นอิสระ เพราะเห็นว่าการบูชาไฟ แบบตนเป็นการทรมานสัตว์สักการบูชาแบบปฏิบัติคนให้เหมาะสมต่อบุคคลในสังคมไม่ได้^{๕๕}

๕.๔.๓ พรหมลิขิต

พรหมณ์ถือว่า ใครจะดีจะชั่ว พระพรหมผู้สร้างโลกได้ลิขิตไว้เสร็จแล้วที่หน้าผาก ไม่มีใครแก้ได้ นอกจากพระพรหมเอง ส่วนพระพุทธศาสนาถือว่าความดีความชั่วที่เราทำ ซึ่งเรียกว่ากรรมดี กรรมชั่วนี้แหละ ที่ลิขิตชีวิตของเรา แต่เพราะเราทำไว้หลายอย่างต่าง ๆ กัน บางทีก็ดี บางทีก็ชั่ว ผลที่ได้รับจึงไม่เหมือนกัน และบางครั้งก็สลับซับซ้อนจนเหลือที่จะสาวหาเบื้องต้นที่สุดได้

ในเรื่องของกรรมทางพุทธศาสนา เห็นได้จากตัวอย่างการสนทนาระหว่างพระนาคเสน กับพระเจ้ามิลินทร์ สืบมาจาก "มิลินทปัญหา" เป็นการยอมรับว่ากรรมเป็นเหตุให้มนุษย์มีความไม่เสมอภาคกัน^{๕๖}

พระเจ้ามิลินทร์ : ข้าแต่พระนาคนเสนาผู้เจริญ ทำไมหนอ คนทั้งปวงจึงไม่เหมือนกัน
บางคนก็มีอายุสั้น บางคนก็มีอายุยืน บางคนก็ขี้โรค บางคนก็มีสุขภาพดี บางคนก็มีรูปร่าง
น่าเกลียด บางคนก็มีรูปร่างสวยงาม บางคนก็อ่อนแอ บางคนก็แข็งแรง บางคนก็ยากจน
บางคนก็มั่งมี บางคนก็ต่ำต้อย บางคนก็สูงศักดิ์ บางคนก็โง่ และบางคนก็ฉลาดด้วยเล่า?

พระนาคนเสนา: "มหาบพิตร...คนทั้งหลายที่ไม่เหมือนกันก็เพราะมีกรรมต่าง ๆ กัน สมดังที่
พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า .....'สัตว์ทั้งหลาย ต่างก็มีกรรมเป็นของตนเอง สัตว์ทั้งหลาย
.....เกิดมาตามกรรมของตน ย่อมเป็นสมาชิกของเผ่าพันธุ์ หรือครอบครัวตามกรรมของตน
และต่างคนต่างก็มีกรรมปกครองทั้งนั้น กรรมนี้แหละที่เป็นผู้แบ่งสัตว์ ให้เป็นต่าง ๆ กัน
สูงบ้างต่ำบ้าง'"

๕.๔.๘ พรหมสร้างโลก

พุทธศาสนามีได้ปฏิเสธความมีอยู่ของเทพเจ้าทั้งหลาย แต่ก็ได้ปฏิเสธว่า เทพเจ้า
เหล่านั้น หากได้มีผลต่อกระบวนการจักรวาลไม่ พระพรหมซึ่งในสมัยพุทธกาลมีความสำคัญมาก
ทรงจินตนาการว่าพระองค์ทรงเป็นผู้สร้างสรรพ ทั้ง ๆ ที่ข้อเท็จจริง โลกเกิดจากความเป็นไป
ตามกฎธรรมชาติ

สำหรับเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า พวกพราหมณ์อ้างว่า พรหมเป็นผู้สร้าง
สิ่งต่าง ๆ ในโลก ครั้นเมื่อพระองค์ขอให้อธิบายให้ทราบว่า พรหมสร้างอย่างไร ก็ไม่มีใคร
ตอบได้ มีหน้าซำยังย้อนกลับถามพระองค์อีก แล้วพระองค์ก็ทรงอธิบายให้พวกพราหมณ์ฟังถึงการ
กำเนิดของโลก ซึ่งมีใช่เป็นการสร้างของพรหม^{๓๗}

๔.๔ ศาสนาพุทธกับความเชื่อของฮินดูในขณะนั้น

๔.๔.๑ ทางด้านเศรษฐกิจ

คำสอนของพระพุทธเจ้าได้มีผลกระทบต่อการค้าเงินชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวฮินดูในขณะนั้นเป็นอันมาก กล่าวคือ การดำรงชีวิตโดยทั่ว ๆ ไปไม่ต้องมีทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก ก็สามารถอยู่อย่างมีความสุขได้ ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าทรงอธิบายความหมายของทรัพย์สินไว้ว่า ทรัพย์สินก็คือ

"ทาน ความดี ความเห็นยั้งใจ และการควบคุมตนเอง ซึ่งทั้งบุรุษและสตรี อาจสะสมทรัพย์สินที่ซ่อนไว้ได้แล้วได้ ซึ่งเป็นสมบัติที่ไม่อาจให้กับคนอื่นได้ และขโมยลักไปก็ไม่ได้ บัณฑิตควรทำกุศล ซึ่งจะเป็นทรัพย์สินที่จะไม่ทิ้งเขาไปเลย"^{๑๔}

นอกจากนี้พระพุทธองค์ ยังทรงแจกแจงให้เห็นอีกว่า ทรัพย์สินที่ประเสริฐ หรือที่เรียกว่าอริยทรัพย์หรือทรัพย์ภายในนั้นมีถึง ๗ ประการได้แก่^{๑๕}

๑. เชื้อสิ่งที่ควรเชื่อ (ศรัทธา)
๒. รักษากาย วาจาให้เรียบร้อย (ศีล)
๓. ละอายต่อบาป ทุจริต (กิริ)
๔. เกรงกลัวต่อบาปทุจริต (โศดัดปะ)
๕. สดับตรับฟังหรือเล่าเรียนมาก (ทานุสัจจะ)
๖. รู้จักเสียสละ (จาคะ)
๗. มีปัญญารอบรู้อะไรที่เป็นประโยชน์ และไม่มีประโยชน์ (ปัญญา)

ตามความหมายของอริยทรัพย์ดังกล่าวนี้ ก็คือ ผู้ใดก็ตามถ้ามีทรัพย์ภายใน หรือทรัพย์สินประเสริฐนี้แล้ว ก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ทรัพย์ภายนอกจะหลั่งไหลมาเองโดยอัตโนมัติ

ในทางตรงกันข้าม คนที่มีทรัพย์ภายนอกที่ไม่มีศีลธรรมประกอบ หรือไม่มีทรัพย์ภายใน ๗ ข้อนี้ประกอบ ทรัพย์ภายนอกจะไม่มียั่งยืนอยู่ได้

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าก็ยังมีคำสอนที่เป็นหลักเศรษฐกิจส่วนบุคคลและครอบครัว โดยทั่วไป ๑ ไปอีกด้วย ซึ่งหมายความว่า ถ้าผู้ใดปรารถนาจะร่ำรวยมีทรัพย์เงินทองมาก ก็สามารถกระทำได้โดยปฏิบัติดังนี้คือ ให้ปฏิบัติกฎธรรมมีกัตถะ ซึ่งได้แก่^{๒๐}

๑. ขยันหมั่นเพียรแสวงหาทรัพย์
๒. รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ หรือรู้จักเก็บออม
๓. คบเพื่อนที่ดีงาม
๔. ใช้จ่ายพอเหมาะสมแก่ฐานะของตน

ในขณะที่เดียวกันพระองค์ก็ทรงชี้แจงให้ทราบถึงเหตุที่จะทำให้ยากจน หรือเหตุให้ "ทรัพย์เสื่อม"

อีก ๔ ประการคือ

๑. ความเป็นนักเลงหญิง
๒. ความเป็นนักเลงสุรา
๓. ความเป็นนักเลง เล่นการพนัน
๔. การคบคนชั่วเป็นมิตร

ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นการสอนวิธีการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจให้ได้ความสุขตามวิถีทางของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะเห็นได้ว่าไม่ได้สร้างความเดือดร้อน หรือความยุ่งยากแต่ประการใด ส่วนการดำเนินชีวิตของบรรพชิตหรือพระสงฆ์ที่บวชในศาสนาพุทธ พระพุทธองค์ก็ทรงเสนอวิธีการดำรงชีวิตที่ไม่สิ้นเปลืองเงินทอง กล่าวคือ ทรงไม่เห็นความเป็นอย่างงุ่นงายเพื่อสอนให้รักสันโดษ พอใจในสิ่งที่มีอยู่ พระภิกษุสงฆ์พระองค์สอนให้มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่คิดคิดกัน ทรงอนุญาตให้ภิกษุมีสั่งจำเป็นเพียง ๔ ประการ ที่เรียกว่าปัจจัยสี่ ได้แก่ผ้าปูนุ่ง

(จิ๋ว) อาหาร (ที่ปดหมาด) ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) และยาแก้เจ็บไข้ (ศิลาเภสัช) เครื่องอาศัยทั้ง ๔ ประการนี้ พระองค์กำหนดให้ใช้แต่ของง่าย ๆ และสะดวก เช่น ถ้าไม่มีผ้าดี ผ้าที่ใช้ก็อาจจะเก็บตกชิ้นเล็กชิ้นน้อยปะติดปะต่อกันก็ใช้ได้ อาหารไม่มีอาหารดี ก็อาศัยอาหารที่ปดหมาดมาก็ใช้ได้ ที่อยู่ไม่มีต้ออาศัยโคนไม้ก็ใช้ได้ยารักษาโรค ถ้าไม่มีด็กก็ใช้เพียงยาของน้ำมูตรก็ใช้ได้แล้ว นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังทรงมีข้อบัญญัติอีกหลายประการ เช่น ห้ามหยิบ จับ รับเงินทอง หรือใช้ของที่ทำความทองหรือเงินที่สวายนามเกินไป ห้ามขอของจากใครต่อใคร โดยเขามิได้อนุญาตให้ขอ และเมื่อไม่มีความจำเป็นจริง ๆ ไม่ให้มีมากจะสะสมแม้กระทั่งอาหารก็ห้ามเก็บไว้ค้างคืนเพื่อจะใช้บริโภคในวันรุ่งขึ้น ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าพระในพุทธศาสนาจึงไม่ทำตัวเบียดเบียนชาวบ้าน เช่น พวกพราหมณ์ ซึ่งมีออ้างว่าต้องใช้เงินใช้ทองมาก เพื่อทำพิธีให้พระผู้เป็นเจ้าพอพระทัย ฉะนั้นการเข้ารับนับถือศาสนาพุทธ จึงกระทำได้อย่างง่ายดายโดยไม่สิ้นเปลือง และพระภิกษุก็มิได้เป็นคู่แข่งทางเศรษฐกิจของผู้ใดไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าหรือชาวนา เพราะถูกห้ามไม่ให้มีทรัพย์สิน ห้ามการแต่งงาน ให้กินอยู่เท่าที่มี

ในเรื่องของการบูชา คำสอนของพระพุทธเจ้า และการปฏิบัติของพระพุทธองค์ก็ได้ช่วยแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจไว้มาก กล่าวคือ ในขณะนั้น สังคมอินเดียมีความยุ่งยากกับปัญหาการทำพิธีบูชายัญมาก เพราะถือเป็นหัวใจสำคัญของศาสนาพราหมณ์ และนับวันแต่จะซับซ้อนยุ่งยากมากขึ้น เป็นเหตุให้ผู้คนโดยเฉพาะคนที่มีฐานะค่อนข้างยากจนพากันเดือดร้อน (ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว) ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงทรงชี้แจงให้เห็นว่าการบูชาตามวิธีของพระองค์เป็นหนทางที่ไม่สิ้นเปลืองเงินทองและไม่ยุ่งยากแต่ประการใด ซึ่งทรงกล่าวไว้เมื่อใกล้จะเสด็จปรินิพพานว่า

การบูชาพระองค์ด้วยอามิสบูชา มีดอกไม้เป็นต้น
ยังไม่ชื่อว่าบูชาแท้ แต่ผู้ใดประพฤติปฏิบัติธรรม
ปฏิบัติชอบ ตามท่านองคลองธรรม ผู้นั้นจึงชื่อว่าเคารพ
สักการะนับถือ บูชาพระศากย ด้วยบูชาอันยอดเยี่ยม ๒๐

จะเห็นได้ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้คนที่ยากจนซึ่งไม่มีเครื่องสักการบูชาทองคำ
หรือมีราคาแพงได้ใช้การบูชาด้วยการปฏิบัติ จะทำให้มีฐานะสูงกว่าคนที่บูชาด้วยอามิสเสียอีก

นอกจากจะทรงแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจด้วย คำสอนดังกล่าวแล้ว พระพุทธองค์ก็ยัง
ได้ เสด็จไปยับยั้งการประกอบพิธีบูชาด้วยตนเองก็มี ดังมีตัวอย่าง เมื่อครั้งกบฏทันตพราหมณ์^{๑๒}
ซึ่งเป็นผู้ได้รับมอบหมายจากพระเจ้าพิมพิสาร ให้เป็นผู้ครองหมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อ ขานุมิตตะ
เตรียมการบูชาด้วยจะต้องฆ่าโค ๗๐๐ ลูกโคตัวผู้ ๗๐๐ ลูกโคตัวเมีย ๗๐๐ แพะ ๗๐๐
แกะ ๗๐๐ พระพุทธเจ้าไปพบเข้าก็ทรงห้ามปราม และแสดงธรรมะให้เข้าใจถึงบาปบุญต่าง ๆ
ในที่สุดพราหมณ์ขานุมิตตะก็ยอมปล่อยสัตว์เหล่านั้นให้มีชีวิตต่อไป ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์
ทรงช่วยชีวิตสัตว์ไว้ถึง ๓,๕๐๐ ชีวิต และถ้าหากฆ่าเสียแล้วก็จะเป็นการสูญเสียทางเศรษฐกิจ
อย่างน่าเสียดาย แทนที่จะเลี้ยงไว้ใช้งาน ใช้เนื้อ หรือนม กลับต้องมาตายเพื่อสังเวทพระเจ้า

นอกจากนี้ก็ยังมีอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเข้าไปแก้ปัญหา
ทางเศรษฐกิจอันเนื่องจากการประกอบพิธีบูชาด้วย เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงสั่งให้เตรียม
การบูชาด้วย โดยใช้สัตว์คือ โค ๕๐๐ ลูกโคตัวผู้ ๕๐๐ ลูกโคตัวเมีย ๕๐๐ แพะ ๕๐๐ และแกะ
๕๐๐ ผูกไว้กับเสาเพื่อฆ่าสังเวทเทพเจ้า นอกจากนี้ก็ยังมีเด็กหญิง เด็กชายอีกเป็นจำนวนร้อย
ผู้เป็นญาติพากันร้องท่มร้องไห้ในการที่จะสูญเสียบุตรหลานของตนอย่างน่าเวทนายิ่ง ในการ
ประกอบพิธีบูชาด้วยครั้งนี้ พระนางมัลลิกาอัครมเห็นไม่เห็นด้วยกับการนี้ จึงกราบทูลเชิญให้
พระเจ้าปเสนทิโกศลไป ฝ่าพระพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ไป ฝ่าสดับพระธรรม
เทศนาแล้ว ก็สั่งปล่อยสัตว์และคนที่เตรียมฆ่ามันทั้งสิ้น^{๑๓}

๕.๕.๒ ทางด้านสังคม

พระพุทธองค์ทรงคัดค้านระบบวรรณะ ที่แบ่งกันเข้มงวดมากในขณะนั้น ซึ่งเป็น
เหตุให้ชนชั้นวรรณะต่ำ ๆ พากันเคียดแค้น อันเป็นผลมาจากกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดในเรื่องวรรณะ

พระพุทธองค์ได้แสดงธรรมไว้ว่า ทุกคนในสังขมมีความเท่าเทียมกัน แต่ที่มีการแบ่งออกเป็น ๔
วรรณะใหญ่ ๆ นั้น เป็นการแบ่งตามหน้าที่ มิใช่เป็นเทวานุมติ ซึ่งจะเห็นได้จากคาถาใน
"สุตตนิบาต" เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

บุคคลจะเป็นพราหมณ์เพราะชาติก็หามิได้
บุคคลจะเป็นคนนอกรวรรณะเพราะชาติก็หามิได้
บุคคลจะเป็นคนนอกรวรรณะก็เพราะกรรม
บุคคลจะเป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรมของตน^{๒๔}

นอกจากนี้ จากที่ขณิกาย ก็ได้กล่าวไว้ว่า วรรณะทั้งสี่มีบ่อเกิดเป็นธรรมดาสาวิญ
น์เอง ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่านี้" ซึ่งมีที่มาของแต่ละวรรณะดังนี้คือ

กษัตริย์ เกิดมาจากประชาชน(อุตสาหกรรมเมือง) เพื่อให้ทำหน้าที่ปกป้องรักษาราย
ที่จะเกิดจากอาชญากรรม และให้ เป็นผู้พิทักษ์รักษาสัมบัติของประชาชน

พราหมณ์ ก็คือผู้มีหน้าที่ "ห้ามวิธีทางที่ชั่วร้ายและไม่ดีของประชาชน"
พราหมณ์สร้างกระท่อมมุงค้ายใบไม้ขึ้นในป่าให้แก่ตัวเอง แล้วก็นั่ง เจริญภาวนาอยู่ในกระท่อมนั้น
การหาอาหารของพราหมณ์ก็คือ เข้าไปในหมู่บ้านในเมืองหรือในนคร เพื่อปิดศบาท ในตอนเย็น
ก็ขออาหารค่ำ ในตอนเช้าก็ขออาหารเช้า เมื่อได้อาหารมาพอบริโภคแล้ว เขาก็จะกลับมาเจริญ
ภาวนาอยู่ในกระท่อม พวกพราหมณ์มีอีกชื่อหนึ่งซึ่งเป็นชื่อที่สอง (ชื่อแรกคือพราหมณ์) คือฉายาจะ
แปลว่าเป็นผู้เข้าฌาน

พราหมณ์บางองค์ก็เกิดเพื่อหน้าต่อการเจริญภาวนาอยู่ในกระท่อม แล้วก็ละทิ้ง
กระท่อมไป ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ชายหมู่บ้านและชายเมือง และแต่งตั้งภริยขึ้นเมื่อประชาชนเห็นเช่นนั้น
ก็กล่าวว่า "คนดี ๆ เช่นนี้ยังไม่สามารถเจริญภาวนาได้เลย" แล้วก็เรียกเขาว่า "อชฌายกะ"
(ครู) ซึ่งกลายเป็นชื่อที่สามไป ในสมัยนั้นเขาถือว่าครูเป็นพราหมณ์ชั้นต่ำที่สุด แต่ปัจจุบันนี้
(สมัยพระพุทธเจ้าประกาศศาสนา) เขาถือว่าครูเป็นพราหมณ์ชั้นดีที่สุด ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า

พวกพราหมณ์ถือกำเนิดขึ้นมาอย่างปรกติธรรมดาตัวเอง ไม่มีอะไรวิเศษเลย

แพศย์ วรณะนี้มีกำเนิดมาจากประชาชนที่ได้ประกอบอาชีพและการค้าทุกชนิดนี้เอง จึงได้ชื่อว่า "เวสสะ" หรือ "แพศย์" นี้ ก็ถือกำเนิดมาอย่างปรกตินี้เอง ไม่มีอะไรวิเศษเลย

ศูทร มีกำเนิดมาจากพวกที่มีอาชีพเป็นพรานล่าสัตว์ (สุททะ) และทำการค้าย่อย ๆ (ขุททะ) ดังนั้นจึงได้ชื่อว่าสุททะ (ศูทร) จะเห็นได้ว่าพวกศูทรก็ถือกำเนิดมาอย่างปรกติธรรมดาตัวเอง ไม่มีอะไรวิเศษเลย

นอกจากนั้น ในทัศนะของพุทธศาสนาก็ยังได้ชี้แจงไว้อีกว่า แต่ละวรรณะมิได้เป็นเรื่องตายตัวหรือการสืบตระกูล เพราะใคร ๆ ก็เป็นนักบวชได้ไม่ว่าจะมาจากวรรณะไหน กล่าวคือ กษัตริย์เกิดเปื้อน่ายวิชิวัตติเมธิดิจะ เป็นนักบวช พวกพราหมณ์ก็ดี พวกแพศย์ก็ดี พวกศูทรก็ดี เมื่อความคิดเหมือนกษัตริย์ ก็ออกบวชเหมือนกันหมด ฉะนั้นคนจากวรรณะทั้งสี่ก็มาทำอย่างเดียวกันและก็เกิดชนชั้นนักบวชขึ้น จะเห็นได้ว่าชนชั้นนักบวชก็ถือกำเนิดมาอย่างปรกติธรรมดาตัวเอง ไม่มีอะไรวิเศษเลย^{๒๔}

พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า การที่คนในสังคมแตกต่างกันนั้นก็เพราะกรรมที่ตนกระทำไปนั่นเอง ดังมีข้อความเกี่ยวกับกรรมดังนี้คือ

ถ้าทุกวรรณะทำแต่ กรรมชั่ว ทั้งทางกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม ก็จะได้รับผลแห่งกรรมชั่ว

ถ้าทุกวรรณะทำกรรมดี ทั้งทางกายกรรม วาจกรรมและมโนกรรม คนทุกวรรณะก็จะเสวยผลกรรม ดีเหมือนกันหมดคือได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ถ้าทวารณะทำกรรมดีบ้างกรรมชั่วบ้าง ไม่ว่าจะทางใดก็จะไปเกิดในสถานะที่มี ทั้งสุขและทุกข์ปนกัน แต่ถ้าหากเขาสามารถควบคุมตัวเอง ซึ่งได้ทั้งทางด้านกายทวาร วาจทวาร และมโนทวารได้ เขาก็อาจบรรลุถึงนิพพานได้แม้ในชาตินี้

ถ้าวรรณะทั้ง ๔ ได้บวชเป็นภิกษุ และต่อมาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ทำลาย กิเลสอาสวะได้หมดสิ้น ปล่อยภาระลงได้แล้ว บรรลุถึงวิมุตติ ทำลายพันธะที่จะทำให้เกิดใหม่ได้ เป็นอิสระอยู่ในปัญญาที่สมบูรณ์ และเชื่อว่าได้เป็นผู้สูงสุดกว่าคนทั้งปวงโดยธรรม ไม่ใช่โดยสิ่งอื่นใด เพราะธรรมเป็นสิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์อาจมีได้ทั้งในชีวิตนี้และในชีวิตหน้า^{๒๖}

นอกจากนี้ยังมีเหตุผลที่พระพุทธเจ้า ได้แสดงไว้อีกมากมาย เพื่อสนับสนุนทัศนะที่ว่าทวารณะบริสุทธิ ตัวอย่างที่มีชื่อเสียงก็ได้แก่ การตอบโต้ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพราหมณ์หนุ่มชื่ออัสสลายนะที่เมืองสาวัตถี^{๒๗} ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

๑. พราหมณ์ยืนยันว่า พวกตนเป็นวรรณะที่สูงที่สุด และวรรณะอื่น ๆ เลวกว่า ต่ำกว่าทั้งนั้น พวกพราหมณ์เป็นพวกขาว พวกอื่น ๆ ดำ พวกพราหมณ์เท่านั้นที่บริสุทธิ พวกอื่น ๆ ไม่บริสุทธิ พวกพราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรที่บริสุทธิของพรหม เกิดจากพระโอษฐ์ของพรหม เกิดจากพรหม พระพรหมสร้างศรัศรีเป็นพรหมทายาท สำหรับแนวคิดดังกล่าวนี้ พระพุทธองค์ทรงได้ตอบว่า ในความเป็นจริงแล้ว พราหมณ์ก็มีกำเนิดมาจากสตรี นั่นก็คือ เกิดมาจากพราหมณ์ผู้มีประจำเดือน และตั้งครรภ์ ให้กำเนิด และเลี้ยงดูบุตรดุจเดียวกับสตรี วรรณะอื่น ๆ เหมือนกัน

๒. พระพุทธองค์ทรงตั้งคำถาม เกี่ยวกับคุณสมบัติของพราหมณ์ในประเด็นต่าง ๆ โดยเปรียบเทียบกับวรรณะอื่น ๆ และถามพราหมณ์อัสสลายนะ ซึ่งปรากฏว่าให้คำตอบมาที่แสดงถึงความเท่าเทียมกันของทุกวรรณะทั้งสิ้น คำถามเหล่านั้นได้แก่

๑) ถ้าหากมนุษย์เป็นอาชญากร เป็นขโมย เป็นผู้ประพฤติดีในกาม หรือกระทำบาปหนาอื่น ๆ ถ้าหากเขาเป็นกษัตริย์ เป็นแพทย์ เป็นบุตร เมื่อแตกกายทำลายสังขันธ์แล้ว ย่อมจะไปเกิดในนรก แต่ถ้าเป็นพรหมณ์ไม่ต้องตกนรก หรือปรากฏว่าอัศจรรย์จะตอบว่า ไม่เป็นเช่นนั้น ทุกคนเมื่อทำกรรมอย่างเดียวกัน ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะใดก็ย่อมได้รับผลของกรรมอย่างเดียวกัน

๒) ถ้าหากทำความดีไม่ประกอบกรรมชั่ว ถ้าหากเป็นพรหมณ์ก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์ แต่ถ้าเขาเกิดในวรรณะที่ต่ำกว่า เขาจะไม่ได้ไปเกิดในสวรรค์^{หรือ} สำหรับข้อนี้ อัศจรรย์จะตอบว่า ทุกคนถ้าทำความดี ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะใดก็ตามก็ย่อมได้รับผลดี คือได้เกิดในสวรรค์เหมือนกัน

๓) พรหมณ์เท่านั้นสามารถพัฒนาจิตใจให้มีความรักโดยไม่มี ความเกลียดชัง หรือเจตนาร้ายเลย แต่คนในวรรณะอื่น ๆ ไม่มี ความสามารถที่จะพัฒนาจิตใจให้มีความรักได้หรือ อัศจรรย์จะตอบว่า คนทั้งสี่วรรณะสามารถพัฒนาจิตใจให้มีความรักได้ทั้งนั้น

๔) พรหมณ์เท่านั้น จะลงไปแม่น้ำ และชำระล้างเหงื่อไคลออก ส่วนคนในวรรณะอื่น ๆ ทำไม่ได้หรือ อัศจรรย์จะบอกว่า คนทั้งสี่วรรณะย่อมสามารถลงสู่แม่น้ำชำระล้างเหงื่อไคลออกได้ทั้งนั้น

๕) พระพุทธเจ้าทรงสมมุติ เรื่องการก่อไฟ โดยกล่าวว่า มีพระราชาองค์หนึ่ง รับสั่งให้คนในวรรณะต่าง ๆ ลัก ๑๐๐ คน มารวมกัน แล้วทรงสั่งให้พวกพรหมณ์ และพวกกษัตริย์เอาไม้สาละ ไม้สน ไม้หวง หรือไม้จันทน์มาสีไฟ ส่วนชนวรรณะต่ำก็สั่งให้เอาไม้ธรรมดามาสีไฟ ไฟของคนที่เกิดในวรรณะสูงจะลุกโชติช่วง และไฟของคนวรรณะต่ำ จะริบหรี่กระเด็นหรือ อัศจรรย์จะตอบว่า ไฟทั้งของคนที่อยู่ในวรรณะสูง และวรรณะต่ำก็เหมือนกันคือไฟทุกชนิดมีเปลวไฟโชติช่วงเหมือนกัน

๓. พระพุทธเจ้าต้องการชี้ให้เห็นว่า คนที่ประพฤติกมีศีลธรรมเท่านั้นที่ควรได้รับการยกย่อง แม้ว่าเขาจะเป็นในวรรณะใดก็ตาม ถ้าหากเขาเป็นคนในวรรณะพราหมณ์ แต่ถ้าเป็นคนไม่ดีก็ไม่ควรได้รับการยกย่อง พระองค์ได้ถามขึ้นว่า พราหมณ์พี่น้องสองคนคนหนึ่งเป็นผู้คงแก่เรียน อีกคนไม่ได้รับการศึกษา เวลาถึงงานเลี้ยงงานนักขัตฤกษ์ ควรรับใช้พราหมณ์ผู้ใด อัสสลายนะตอบว่าให้รับใช้พราหมณ์ผู้คงแก่เรียน ต่อไปพระพุทธองค์ทรงถามอีกว่า ถ้าพราหมณ์ผู้คงแก่เรียน แต่มีความประพฤติเลวทราม ส่วนพราหมณ์ที่ไม่ได้รับการศึกษา แต่เป็นคนมีคุณธรรม จะรับใช้ใคร อัสสลายนะตอบว่า รับใช้คนที่มีความประพฤติดี

ฉะนั้นจากบทสนทนาทั้งหมดในประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า ชาตिकाเกิดมิได้เป็นสิ่งกำหนดว่าผู้ใดจะเป็นผู้ที่สูงที่สุด น่ายกย่องที่สุด แต่ดูจากความดีต่างหากที่จะเป็นเครื่องตัดสิน และในขณะที่เดียวกันก็ทรงแสดงให้เห็นว่า การศึกษา (ซึ่งเป็นหน้าที่ของวรรณะพราหมณ์โดยตรง) ก็มิใช่เป็นเครื่องกำหนดที่ยกย่องคนในสังคม และในประการสุดท้ายพระองค์ก็ได้แสดงธรรมให้เห็นว่าทุกวรรณะบริสุทธิ์เท่ากัน ซึ่งการสนทนาดังกล่าวนี้ทำให้พราหมณ์อัสสลายนะต้องยอมรับโดยไม่อาจจะโต้แย้งได้เลย

ในเมื่อศาสนาพุทธมีทัศนะให้ความเสมอภาคดังกล่าวแล้ว ในการปฏิบัติเกี่ยวกับการประกาศพระศาสนาที่ดี การตั้งสังฆมณฑลที่ดี ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงทัศนะของความเสมอภาค และเสรีภาพทั้งสิ้น เช่นในเรื่องการสอนธรรม การส่งพระสงฆ์ไปประกาศศาสนา พระองค์ก็ไม่ให้เลือกชั้นวรรณะ ทรงแจกแจงธรรมแก่บุคคลทุกประเภท ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะสูงหรือต่ำ ฉะนั้นพวกวรรณะต่ำจึงหันมานับถือศาสนาพุทธกันมาก ในการตั้งสังฆมณฑล พระองค์ก็ให้เสรีภาพและเสมอภาค ทุกคนไม่ว่าจะมาจากตระกูลใด เหล่าใด จะมาจากตระกูลพราหมณ์หรือชัตริย์ เมื่อเข้ามาอยู่ในสังฆมณฑลแล้วต้องเสมอกัน หลักการดังกล่าวนี้ นักประวัติศาสตร์ยอมรับว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นบุคคลแรกในโลกที่ประกาศระบอบเสรีภาพ

ในเรื่องฐานะสตรี สภาพของอินเดียในขณะนั้น ไม่ยกย่องสตรี สตรีมีฐานะเป็น
ทาส ไม่ได้ได้รับความเสมอภาค สังคมไม่ยอมรับความสามารถของสตรี พระพุทธองค์กลับยกย่อง
ความสามารถของสตรีให้ผู้ชายเห็นว่า สตรีนี้มีความสามารถไม่น้อยกว่าผู้ชายเลย ฉะนั้น
พระองค์จึงทรงรับรองสตรีไว้ในพุทธอภินิหาร และทรงปฏิเสธข้อกล่าวหาที่ว่า สตรีไม่สามารถ
บรรพชาอุปสมบทได้ และไม่สามารถบรรลุนิพพานพิเศษ ในบรรดาสตรีที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบท
เป็นภิกษุณีในพุทธศาสนา และสามารถสำเร็จอภินิหารเป็นพระอรหันต์ชั้นสาป ก็จะได้รับ
ยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้ที่มีความเลิศ เช่นเดียวกับที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องบรรดาพระ
ภิกษุอรหันต์ชั้นสาปเช่นกัน ฉะนั้นนักประวัติศาสตร์บางคนมีความเห็นว่า การที่ให้ผู้หญิงบวชเป็น
ชีได้เป็นภิกษุณีได้ในครั้งนั้น นับเป็นก้าวแรกของการปฏิวัติฐานะของผู้หญิงอินเดียในสมัยนั้น
เพราะตามคัมภีร์พราหมณ์ได้กำหนดฐานะของสตรีไว้ต่ำมาก

อนึ่ง สำหรับสตรีทั่ว ๆ ไป พระองค์ก็พยายามส่งเสริม และสรรเสริญว่า สตรี
นั้น ถือว่าเป็นภรรยาและเป็นเพื่อนที่ประเสริฐสุดของสามี ฉะนั้นสามีต้องไม่ทอดทิ้ง และปฏิบัติ
กับท่อนดุมทาส พระองค์ยังยกย่องสตรีทุกคนไว้ในฐานะของมาตุคามคือ เป็นแม่ อันผู้ชายพึง
ให้การเคารพภักดีเช่นเดียวกับแม่ของตน

๕.๕.๓ ทางค้ำจุนการเมือง

ทัศนคติทางพุทธศาสนาได้เข้ามามีผลกระทบต่อสภาพการเมืองในขณะนั้นคือ
ในเรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้า พระพุทธศาสนาได้คัดค้านการที่พวกกษัตริย์อวดอ้างว่าตนมีฐานะเป็น
เทพเจ้า หรือกึ่งเทพเจ้า ทั้ง ๆ ที่พวกครูอาจารย์ชาวฮินดู มักจะประกาศว่าเป็นการอวด
ของเทพเจ้าในบางส่วน และเราใจให้ประชาชนเชื่อฟังกษัตริย์โดยคุณูปภาพ แต่คัมภีร์ทาง
พุทธศาสนาได้กล่าวว่ากษัตริย์องค์แรกเป็นเพียงหัวหน้าที่ประชาชนได้เลือกขึ้นมาเท่านั้น
เป็นผู้ที่ประชาชนแต่งตั้งขึ้นเพื่อควบคุมอาชญากรรม และพิทักษ์รักษาทรัพย์สมบัติ และสิทธิ

กษัตริย์จะเก็บภาษีอากร มิได้ขึ้นอยู่กับชาดิกำเนิดหรือการสืบสายโลหิต แต่ที่ว่าขึ้นอยู่กับกาปฏิบัติหน้าที่ให้สมบูรณ์ต่างหาก ในบรรดาศักดิ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลที่จุดนั้น หนังสือชาดกมีนิทานอยู่หลายเรื่อง ที่บอกว่ากษัตริย์ที่ชั่วช้าหลายองค์ได้ ถูกโค่นลงเพราะประชาชนเป็นขบถ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงมีท่าทีที่มีเหตุผลเกี่ยวกับรัฐอยู่บ้างเหมือนกัน^{๒๔}

แนวคิดด้านประชาธิปไตยในพุทธศาสนา ธรรมบุญของคณะสงฆ์ ซึ่งแต่ละวัดถือเป็นกฎหมายในตัวเอง ในอันที่จะตัดสินเรื่องสำคัญ ๆ หลังจากที่ได้อภิปรายกันอย่างเสรีในหมู่ภิกษุที่มาประชุมกันแล้วนั้น นับว่ามีความโน้มเอียงไปในทางประชาธิปไตย และมีผู้ให้ข้อเสนอแนะว่าธรรมบุญของคณะสงฆ์นั้น เป็นการเอาอย่างการปฏิบัติของสาธารณรัฐต่าง ๆ ของชาวพื้นเมืองในสมัยพุทธกาล แม้ว่าพุทธศาสนาจะไม่เคยตั้งระบบจริยศาสตร์ทางการเมืองที่เด่นชัดแต่โดยทั่ว ๆ ไปก็มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะทำให้ระบบธรรมาธิปไตยของกษัตริย์อื่นแต่ลดน้อยลง^{๒๕}

พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัย ให้สิทธิแก่พระสงฆ์มีอำนาจบริหารหมู่คณะ มีสิทธิคัดค้านในเมื่อไม่เห็นด้วยโดยไม่มีข้อจำกัดว่าจะเป็นผู้เกิดในสกุลสูงหรือสกุลต่ำ จะเกิดในสกุลมั่งมี หรือยากจนทุกคนเมื่อเข้ามาบวชแล้วก็มิสิทธิเท่าเทียมกัน และจะต้องเคารพกันตามลำดับบวชก่อนหลัง

หลักฐานที่แสดงถึงความ เป็นประชาธิปไตยก็คือวินัยปิฎก ได้แก่การประทวนความเป็นใหญ่แก่สงฆ์ อุปสมบทได้ที่เรียกว่า "ติสรณคณุปสัมปทา" การบวชด้วยการถึงสรณะสาม หมายถึงว่า พระองค์ให้สาวกเป็นผู้อนุมัติการอุปสมบท โดยให้ผู้ขออุปสมบท เปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ และอีกประเภทหนึ่งที่เข้ามาปัจจุบันนี้คือทรงอนุญาตให้สงฆ์เท่านั้นเป็นผู้อนุมัติการอุปสมบทที่เรียกว่า "ผู้ตติจตุตถ กรรมอุปสัมปทา" แปลว่าการบวชที่ต้องสวดประกาศอันมีการสวดเสนาอัญญัติด้วยรวมเป็น ๔ ครั้ง ถือสวดเสนาอัญญัติ เล่าเรื่องมีผู้ขอบวช ๑ ครั้ง แล้วสวดประกาศขอความเห็นชอบโดยเปิดโอกาสให้ชักท้วงได้ ๓ ครั้งรวมเป็น ๔ ครั้ง

"สิทธิของภิกษุผู้เข้าประชุม" เป็นสาระสำคัญที่ต้องพิจารณาว่า มีลักษณะเป็น ประชาธิปไตยเพียงใด ปรากฏว่าภิกษุผู้เข้าประชุมในกิจการของสงฆ์ทุกรูปมีสิทธิแสดงความคิดเห็นทั้งในทางค่าน^{๓๕}และในทางเห็นด้วย โดยปรกติเมื่อถามความคิดเห็นของที่ประชุม ถ้าเห็นด้วยให้ใช้วิธีหนึ่ง ถ้าไม่เห็นด้วยให้คัดค้านขึ้น ในกรณีที่มีผู้คัดค้านขึ้นก็จะต้องมีการทำความเข้าใจกันจนกว่าจะยอมเห็นด้วย ถ้าปรากฏว่าภิกษุผู้คัดค้านยังคงยืนกรานไม่เห็นด้วยการอุปสมบท ซึ่งเป็นการรับสมาชิกใหม่เข้าสังฆมณฑลก็ดี หรือการให้ผ้ากฐินก็ดี ย่อมไม่สมบูรณ์ ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่ามติของที่ประชุมต้องถือมติเอกฉันท์ คือเห็นพร้อมกันทุกรูป แต่ก็พึงเห็นว่าการใช้มติเอกฉันท์มิได้เป็นไปในทุกกรณีกล่าวคือ เมื่อมีความเห็นแตกต่างกันเป็นสองฝ่าย ก็ต้องหาทางระงับโดยวิธีจับฉลาก หรือที่ตรงกับกรลงคะแนนเพื่อรู้ว่าเสียงข้างมากไปทางไหน ก็ตัดสินใจให้เป็นไปตามเสียงข้างมากนั้น วิธีนี้เรียกว่า เยฎยยลิกา ถือเป็นเสียงข้างมากเป็นประมาณ^{๓๖}

การสวดประกาศที่ให้สิทธิออกเสียงแก่ผู้เข้าประชุม การสวดประกาศแบ่งออกเป็นสองอย่าง อย่างหนึ่ง เสนอผู้ตติ ๑ ครั้ง สวดขอความเห็นชอบ ๑ ครั้ง เรียกว่า ผู้ตติทุติยกรรม แปลว่ากรรมที่มีผู้ตติเป็นที่สองหรือเป็นสองครั้งทั้งข้อ เสนอผู้ตติยกอย่างหนึ่ง เสนอผู้ตติ ๑ ครั้ง สวดขอความเห็นช้า ๆ กัน ๓ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง เรียกว่า ผู้ตติจตุตถกรรม แปลว่ากรรมที่มีผู้ตติเป็นที่ ๔ หรือเป็น ๔ ครั้งทั้งข้อ เสนอผู้ตติ

การสวดประกาศโดยทั่วไปเป็นข้อ เสนอผู้ตติ ๑ ครั้งขอความเห็นชอบ ๑ ครั้ง ที่เรียกว่าผู้ตติทุติยกรรมโดยมากต่อเมื่อเป็นเรื่องใหญ่ เช่น การรับคนเข้าหมู่ที่เรียกว่าอุปสมบท การลงโทษภิกษุผู้ประพฤติกิชอบ ๗ อย่าง มีติชชนิยกรรม เป็นต้น การยกโทษเมื่อภิกษุนั้นประพฤติกิตนดีขึ้นแล้ว การสวดสมมติคือแต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณี และอื่น ๆ ที่ต้องมีการสวดขอความเห็นช้า ๆ ถึง ๓ ครั้ง ก็เพื่อให้มีเวลาพิจารณาได้รอบคอบ ส่วนเรื่องที่สำคัญน้อยลงไปสวดขอความเห็นชอบเพียง เสนอผู้ตติแล้วสวดครั้งเดียวก็พอ^{๓๗}

ในเรื่องการสงคราม พุทธศาสนานับถึงน้อยมาก แม้ว่าในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา จะมีอยู่สักสองสามหน้าที่คัดค้านการสงครามก็ตาม จักรพรรดิในอุทมคคิทางพุทธศาสนา เช่น พระเจ้าอโศก ย่อมประสพชัยชนะโดยอาศัยแผนธรรมวิชัย ข้อนี้มิได้บ่งบอกนักษัตริย์อินเดียและลังกาหลายองค์ที่นับถือพุทธศาสนา จากการที่จะเป็นผู้พิชิตที่ยิ่งใหญ่ และคิดตามวิฤตประสงค์ทางการเมืองของตนด้วยความรุนแรงมากพอ ๆ กับนักษัตริย์อินเดียอื่นเลย ผู้พิชิตที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของอินเดียสององค์ ก่อนสมัยที่พวกมุสลิมจะเข้าไปมีอำนาจ คือพระเจ้าทรงษาแห่งคะเนาจ (ค.ศ.๖๐๖-๖๔๗) และพระเจ้าธรรมปาละ แห่งพิหาร และเบงกอล (ประมาณ ค.ศ.๗๗๐-๘๑๐) ก็นับถือพุทธศาสนา

ความจริงพุทธศาสนามีผลต่อระบบการเมือง โดยตรงน้อยมาก นอกจากในกรณีพระเจ้าอโศกเท่านั้น และพวกผู้นำทางพุทธศาสนาก็มักจะยอมอ่อนน้อมต่อผู้มีอำนาจในสมัยนั้น เสียหมด สัมพันธภาพระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรแบบศาสนจักรอยู่ใต้อำนาจอาณาจักรนั้น ในจารึกพระเจ้าอโศก ก็มิกล้าอ้างอยู่เหมือนกัน และในประเทศลังกาที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็มักจะไม่มีความสัมพันธ์แบบนี้อยู่เสมอ

อนึ่ง ตามบันทึกของเมกัสเธเนส (ประมาณ พ.ศ.๒๕๐) และของบาทหลวงจีนชื่อฟาเทียน (ประมาณ พ.ศ.๔๕๐) ได้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองการปกครองและสังคมของชาวอินเดียได้ชัดเจน กล่าวคือ สำหรับบันทึกฉบับแรกเขียนขึ้นก่อนที่พุทธศาสนา จะกลายเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในชีวิตของชาวอินเดีย และฉบับที่สองเขียนขึ้นเมื่อพุทธศาสนา ได้ผ่านสมัยที่รุ่งเรืองที่สุดแล้ว และกำลังย่างเข้าสู่สมัยที่ค่อย ๆ เสื่อมลง เมกัสเธเนสได้พบระบบการศาลที่โหดร้ายมาก ซึ่งมีอาชญากรรมหลายประการที่จะต้องตัดสินด้วยการประหารชีวิตและทำให้พิการไป ระบบการลงโทษอย่างทารุณโหดร้ายนั้น ได้รับการยืนยันจากคัมภีร์ในศาสนาฮินดูที่มีชื่อเสียงมากในเรื่องแผนการปกครอง ชื่อ อรรถศาสตร์ ซึ่งสาระของเรื่อง ก็มีอายุอยู่ในปูนเดียวกันนั่นเอง ในรัชสมัยของพระเจ้าจันทรคุปต์แห่งราชวงศ์โมริยะ (พระอัยกา

ของพระเจ้าอโศก) พระองค์ได้ทรงจัดแคว้นแคว้นไว้อย่างเป็นระเบียบมากที่สุด และกิจกรรมของมนุษย์ทุกประเภท ล้อมรอบไปด้วยระเบียบปฏิบัติที่ยากลำบากมากมายหลายชนิดที่ข้าราชการของรัฐส่วนมากได้บังคับใช้ ส่วนหลวงจีนฟาเหียน กลับได้พบดินแดนที่ไม่มีการวางโทษถึงขั้นประหารชีวิต ส่วนการลงโทษให้ถึงขั้นพิการจะมีก็เฉพาะอาชญากรรมขนาดหนักจริง ๆ เท่านั้น และท่านรู้สึกประทับใจต่อข้อเท็จจริงที่ว่า เสรีภาพของมนุษย์ได้รับความนับถือ และประชาชนสามารถโยกย้ายจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ได้อย่างเสรี โดยไม่ต้องใช้หนังสือเดินทาง หรือสิ่งที่ใช้สำหรับอ้างอิงแบบอื่น ๆ จากรัฐบาล ในสมัยเมกัสเธเนส คนทุกชั้นบริโศกเนื้อสัตว์ได้อย่างเสรี ส่วนในสมัยฟาเหียน เฉพาะคนนอกวรรณะเท่านั้นจึงจะบริโศกเนื้อสัตว์ได้ จึงดูเหมือนว่าพุทธศาสนามีอะไรบางอย่างที่ต้องปฏิบัติต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ในด้านความโอนอ่อนผ่อนตาม และการไม่ใช้วิธีรุนแรงที่ได้เกิดขึ้น ในระยะเวลา ๗๐๐ ปี ในระหว่างนี้ เห็นทางไกลสองท่านนี้ ความจริงไม่เฉพาะพุทธศาสนาเท่านั้นที่เป็นตัวร่วมในการเปลี่ยนแปลงนี้ เพราะความรู้สึกกดดัน โอนอ่อนผ่อนตาม และการไม่ใช้วิธีไม่รุนแรงนี้ ก็มีอยู่ในข้อเขียนของศาสนาฮินดู และศาสนาเซนค้าย เหมือนกัน แต่ก็อาจเป็นไปได้เหมือนกันว่าพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดเพียงศาสนาเดียว เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ทำงานแข็งขัน และกระปรี้กระเปร่าที่สุดในสมัยนั้น^{๓๒}

แม้ในทางปฏิบัติ อินเดียอาจจะลืมพระเจ้าอโศกไป แต่ผลงานของพระองค์ที่เรียกร้องให้สัมพันธภาพอย่างดีระหว่างผู้ปกครอง และผู้ผู้ใต้ปกครองนั้น ชาวอินเดียยังไม่ลืม และเสียงสะท้อนก็ก้องแห่งผลงานนั้น ก็ยังได้ยินได้ฟังอยู่ในเอกสารที่ไม่ใช่ของพุทธศาสนา ในสมัยต่อ ๆ มา อยู่มากมายหลายแห่งด้วยกัน อีกประการหนึ่งความหวังอันสวยงามของพระองค์ที่ว่า สงครามรุกรานคงจะสูญสิ้นไปเพราะผลแห่งการประกาศพุทธศาสนาของพระองค์นั้น ก็ยังไม่สัมฤทธิ์ผลบริบูรณ์ และท้ายที่สุด ๆ มาของพระองค์ก็ดูเหมือนจะชอบการสงครามมากกว่าบรรพบุรุษทั้งหลายเสียอีก ดูเหมือนว่าพุทธศาสนาจะมีผลต่อการเราใจให้เกิดสันติภาพในพรมแดนอินเดียเพียงเล็กน้อยเท่านั้น^{๓๓}

๔.๖ สาเหตุที่ทำให้พุทธศาสนาแพร่หลายได้รวดเร็ว

๑. ยึดหยุ่นในเรื่องการอุปสมบท การอุปสมบทมี ๒ แบบคือ เอธิกขุอุปสัมปทา บวชโดยพระพุทธเจ้า และคิสรณคมอุปสัมปทา บวชโดยภิกษุสงฆ์ ฉะนั้นในกรณีที่มีผู้เลื่อมใส ศรัทธาจะบวชแต่อยู่ที่ห่างไกลไม่อาจจะเดินทางมาบวชกับพระพุทธเจ้าได้ด้วยตนเอง พระพุทธเจ้า จึงยึดหยุ่นมอบอำนาจให้สาวกของพระองค์ทำคิสรุอุปสัมปทาได้ ซึ่งเรียกว่าคิสรณคมอุปสัมปทา

๒. การที่ทรงให้เสรีภาพและเสมอภาคไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะในศาสนาของ พระองค์ยังทำให้คนชั้นต่ำโดยเฉพาะพวกชฎร และจัณฑาลพากันมานับถือมากที่สุดทีเดียว ปรากฏ สถิติไว้ว่า คนที่นับถือพุทธนั้นประมาณ ๒ ล้านคนมาจากคนวรรณะต่ำ

๓. การที่พระพุทธเจ้าสอนไม่ให้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต สอนไม่ให้ลักขโมย สอนให้ไม่ ฟูมเฟื่อยอยู่อย่างสันโดษ ไม่จำเป็นต้องเสียเงินทอง เมื่อจะมานับถือพุทธศาสนา ถูกใจพวก พ่อค้ามากเพราะการที่สอนไม่ให้ลักขโมยไม่ให้เอาของของคนอื่นมาเป็นของตน นั้นพอใจมาก เพราะชนชั้นวรรณะกษัตริย์ไม่มีสิทธิจะมาเอาทรัพย์สินสมบัติของตนได้ และคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็เข้าถึงพ่อค้าและกสิกร เพราะทรงอธิบายคำว่า "บุญ" ว่าเหมือนกับการสะสมทุนหรือเหมือน กับการเอาเมล็ดพืชไปเพาะปลูกไว้ พืชที่งอกมาก็จะเกิดผล เช่นเดียวกับการทำบุญ ก็จะได้ผลบุญ ที่ดี และการที่ถูกใจพ่อค้าเช่นนี้ พวกพ่อค้าจึงมาสนับสนุนมาก พุทธศาสนาเจริญเร็วขนาดเศรษฐี ชื่อ อนุตถ ปิณฑิกะแห่งสาวัตถี ยังซื้อสวนเขตรวันถวายให้พระพุทธเจ้าโดยเอาทองมาปูจนทั่วสวน

๔. การที่ได้รับความนิยมอย่างสูงก็เพราะพระองค์ทรงมีวิธีสอนให้คนเข้าใจได้ดี คือคนโง่ก็สอนแบบหนึ่ง คนฉลาดก็สอนแบบหนึ่ง ฉะนั้นทุกคนไม่ว่าโง่หรือฉลาดก็เข้าใจใน หลักธรรมของพระองค์ทั้งสิ้น

๕. การสอนของพระองค์และพระภิกษุสงฆ์ที่ออกไปประกาศศาสนาก็ไม่เลือก บุคคล ไม่เลือกชั้นวรรณะ สอนทุกระดับและพระภิกษุเที่ยวคิดต่อกับประชาชนอย่างใกล้ชิดด้วย

และไม่เลือกเหมือนพราหมณ์ เพราะพวกพราหมณ์มักเก็บความรู้ไว้เป็นความลับ สอนเฉพาะลูกศิษย์ที่เลือกแล้ว ๒-๓ คน บางทีก็สอนไม่หมด ซึ่งอันนี้ทำให้ประชาชนนิยมฝ่ายพุทธศาสนามากกว่า แม้แต่ตอนที่พระอานนท์ถามพระพุทธเจ้าว่า เมื่อนิพพานแล้วจะทิ้งใครดี พระองค์ก็ตรัสว่าก็สอนให้หมดแล้วให้พึ่งตัวเองได้

๖. สำหรับพวกพราหมณ์ พระองค์ก็สามารถดึงเข้ามาเป็นพวกได้ เช่น พวกพราหมณ์ ๓ พี่น้องในตระกูลกาศยปะ (Kasyapa) ไปศึกษากับพระพุทธเจ้า พอเข้าใจทราบซึ้งก็ไปสอนลูกศิษย์ต่อ ทำให้พระพุทธเจ้าได้สาวกเพิ่มมา อีก ๑,๐๐๐ คน นอกจากนี้ก็มีพราหมณ์ชฎิล ๓ พี่น้อง นอกจากนี้ก็ยังมีพราหมณ์องค์หนึ่งชื่อ กาศยายณะ (Katyayana) พระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นอวันตีก็ส่งมาศึกษากับพระพุทธเจ้า

๗. แม้คนในวรรณะชัศตริย์ก็สนใจ เช่น พระเจ้าหินธุสสาร พระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอโศก และพระเจ้ามิลินทร์ ทำให้ประชาชนคล้อยตามและเมื่อกษัตริย์อุปถัมภ์ก็ยิ่งเจริญมากขึ้น

๘. ภาษาที่ใช้ก็เข้าถึงคนชั้นต่ำ เพราะใช้ภาษาที่ใช้กันอย่างแพร่หลายคือ ภาษาพื้นเมืองมคธ ซึ่งเข้าใจง่ายกว่าภาษาสันสกฤตของพราหมณ์

๕.๗ ลักษณะที่เหมือนกันของศาสนาพุทธกับศาสนาเชน

๑. ทั้งสองศาสนามีกำเนิดมาจากวรรณะชัศตริย์ และเพื่อออกมาต่อต้านลัทธิพราหมณ์
๒. ปฏิเสธอำนาจของคัมภีร์พระเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์
๓. ปฏิเสธการปฏิบัติการบูชาผู้ที่มีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ซึ่งอันนี้ได้กลายมาเป็นหลักสำคัญของการแสวงหาอำนาจแห่งพราหมณ์
๔. ทั้งสองศาสนาเชนุชนในวรรณะต่ำ ๆ ในสังคมเข้ามานับถือนั้นคือ พวกไวศยะซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ แต่ไม่ได้รับการยกย่องในสังคมและพวกชูทรซึ่งถูกรังแกกดขี่

๕. ทั้งพุทธศาสนาและเชน แม้จะไม่ได้โจมตีระบบวรรณะอย่างตรงไปตรงมาแต่ก็โดยนัยแล้ว ไม่เห็นด้วย ฉะนั้นก็อาจกล่าวได้ว่า ศาสนาทั้ง ๒ นี้เป็นขบวนการต่อต้านระบบวรรณะ (non-caste movements)^{๓๔}

๖. ทั้ง ๒ ศาสนาเหมือนกันในแง่ที่ไม่ต้องใช้จ่ายเงินทองฟุ่มเฟือยในการประกอบพิธีบูชา ซึ่งตรงกันข้ามกับการทำพิธีบูชาแบบพราหมณ์ ฉะนั้นอันนี้ก็ดึงดูดคนมารับนับถือได้มาก

๗. ผู้ที่นับถือส่วนใหญ่คล้ายกัน เช่น เป็นพวกพ่อค้า พวกช่างฝีมือและกสิกร แม้มีข้อแตกต่างเพียงเล็กน้อยคือ ผู้เลื่อมใสในลัทธิเชน จะมีพ่อค้าและช่างฝีมือ ส่วนกสิกรปฏิบัติไม่ได้เพราะจะต้องฆ่าสัตว์โดยไม่เจตนาขัดต่อลัทธิเชน

๔.๘ การรุกรานและอิทธิพลของเปอร์เซียและกรีก

ในระยะศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสตกาล พระเจ้าไซรัส (Cyrus) ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์อาคีเมเนียน (Achaemenian) แห่งเปอร์เซียได้ขยายอำนาจมาทางที่ราบปัญจาบ และเข้ายึดแคว้นคันธาระ และอาณาบริเวณตะวันตกของแม่น้ำสินธุ ตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรเปอร์เซีย พระเจ้าเดอไรอัส (Darius ปี ๕๐๒-๔๘๖ ก่อนคริสตกาล) เป็นผู้สืบต่อจากไซรัส ได้ส่งกองเรือได้บังคับบัญชาของสกายแล็กซ์ (Skylax) มายังลุ่มแม่น้ำสินธุ และต่อมาก็สามารถผนวกดินแดนทั้งหมดในบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุลงมาถึงทะเลทรายราชูปถัมภ์ ดินแดนดังกล่าวนับเป็นมณฑล (Satrapy) ที่ ๒๐ ของจักรวรรดิเปอร์เซีย ซึ่งเป็นแคว้นที่มีพลเมืองมากที่สุด และส่งบรรณาการมากที่สุดในบรรดาประเทศราชทั้งหลาย พอลิงกอสของเซอร์ซีส (Xerxes) อิทธิพลของเปอร์เซียเสื่อมลง ดินแดนที่อยู่ใต้ปกครองแตกออกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย อยู่ใต้การปกครองที่เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน

ทางยุโรปในขณะนั้น รัฐที่กำลังเรืองอำนาจคือรัฐมาซิโดเนีย (Macedonia) ภายใต้การปกครองของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช (Alexander) (๓๓๖-๓๒๓ปีก่อนคริสตกาล) พระองค์ได้ยกกองทัพเข้ารุกรานเปอร์เซีย และได้เข้าครองเปอร์เซียในปี ๓๓๐ ก่อนคริสตกาล และหลังจากนั้นก็ยกกองทัพแผ่ลงมาทางตะวันออกในปี ๓๒๗ ก่อนคริสตกาล พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ ได้ยกกองทัพข้ามทวีปเอเชียกลาง และเข้าครอบครองอาณาบริเวณซึ่งครั้งหนึ่งเคยอยู่ใต้ปกครองของเปอร์เซีย ในปีรุ่งขึ้นก็ได้ยกกองทัพข้ามแม่น้ำสินธุและวางแผนที่จะยกกองทัพปราบปรามต่อไปยังลุ่มแม่น้ำคงคา แต่พวกแม่ทัพนายกองและพลทหารอึดโรยบอบขี้จากสงคราม ปฏิเสธที่จะเดินทางต่อไป ในที่สุดพระองค์จึงเสด็จกลับพระทัยเดินทางกลับ ส่วนหนึ่งของกองทัพยกกลับไปทางบก และบางส่วนได้ล่องเรือออกไปตามลำน้ำสินธุ ไปออกทะเลกลับไปยังกรุงบาบิโลน

อิทธิพลของเปอร์เซียและกรีก

๑. ลัทธิโซโรแอสเตอร์ (Zoroaster)* ของเปอร์เซีย ได้เข้าไปมีอิทธิพลเกี่ยวกับพระเวทของอินเดีย มีพวกแขกปาร์ซี (Parsees) ปฏิบัติตนอยู่โดยมีหลักการบูชาไฟ เป็นเครื่องหมายแห่งความสว่างและความบริสุทธิ์

---

* ลัทธิโซโรแอสเตอร์ สอนว่าโลกเราแบ่งเป็นฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ซึ่งต้องต่อสู้เอาชนะกันตลอดเวลา ฝ่ายดีนั้นมีพระบูรรมัสดา (Ahuro Mazda) เป็นประมุข ทรงเป็นพระเจ้าแห่งความจริง ความดีและความยุติธรรม เป็นพระเจ้าแห่งความสว่าง ส่วนฝ่ายชั่วนั้นคือพวกเทวะเป็นปีศาจ เปรียบได้กับความมืด มนุษย์ถือเป็นส่วนหนึ่งของทั้ง ๒ ฝ่าย และจะต้องตัดสินใจว่าจะเข้าข้างฝ่ายใด ฉะนั้นชีวิตมนุษย์ตามลัทธิโซโรแอสเตอร์จึงหมายถึงการต่อสู้ระหว่างความดีและความชั่วนั่นเอง และในที่สุด ฝ่ายดีจะเป็นฝ่ายชนะ และเมื่อวันสุดท้ายมาถึง มนุษย์จะถูกตัดสินตามผลการกระทำของตนเอง

๒. อักษรอารามาอิก (Aramaic) ที่ใช้อยู่ในเปอร์เซีย ได้ถูกนำเข้ามาใช้ในอินเดีย ซึ่งกลายเป็นต้นแบบอักษรกรโรชติ (Kharoshthi) ที่ใช้กันอยู่แพร่หลาย

๓. อธิธิพลกรีซ คือ เมื่อพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ยกทัพกลับ ได้ตั้งกองทหารไว้ตามจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ และได้โปรดให้สร้างเมืองใหม่ขึ้นทางแคว้นปัญจาบ เพื่อจุดประสงค์ในทางการเมืองทั้งเพื่อส่งเสริมการค้าและเดินเรือในลุ่มแม่น้ำสินธุ แต่อธิพลอันนี้เป็นเพียงระยะสั้น คือ กองทหารเหล่านั้นตั้งอยู่ไม่นานเมื่อจักรวรรดิแห่งราชวงศ์โมริยะขึ้นมาอำนาจก็ได้ทำการกวาดล้างอิทธิพลของมาซิโดเนียไป

๔. ผลของการรุกรานของเปอร์เซีย และกรีซต่อโลกเป็นส่วนรวมนับว่าสำคัญ คือเป็นครั้งแรกที่อินเดียเริ่มเป็นที่รู้จักในหมู่ประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตก เป็นการปลูกฝังสัมพันธไมตรีระหว่างโลกภาคตะวันตกและภาคตะวันออกเป็นครั้งแรก

๕. การเดินทางของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ เส้นทางต่าง ๆ ที่กองทหารของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ใช้ในการเดินทาง ช่วยเพิ่มพูนความรู้อย่างกว้างขวางในวิชาภูมิศาสตร์ เส้นทางดังกล่าวได้เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อค้าขายทั้งทางบกและทางทะเลในสมัยต่อมา

๖. ชาวกรีกที่ยังคงหลงเหลือบ้างในดินแดนที่ครั้งหนึ่งเคยอยู่ใต้การปกครองของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ ก็ได้เข้ารับราชการในราชสำนักของกษัตริย์อินเดีย เป็นผลให้ชาวอินเดียรับเอาการทำเงิน เหรียญกษาปณ์ และการศึกษาวิชาดาราศาสตร์มาจากชาวกรีก ในขณะที่เดียวกันความคิดเกี่ยวกับศาสนาและปรัชญาของอินเดียก็ได้ถ่ายทอดไปสู่นักคิดและนักปรัชญากรีก ส่วนศิลปะแบบกรีก (Hellenistic art) ก็เป็นที่นิยมเลื่อมใสเป็นอย่างมากในหมู่ศิลปินชาวอินเดีย^{๓๔}

เชิงอรรถบทที่ ๔

^๑ จำนวนัก ทองประเสริฐ (แปล), บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑,
หน้า ๑๗๔-๘๐.

^๒ เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๑๔๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖-๗.

^๔ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, ลัทธิของเพื่อน, (พระนคร: คลังวิทยา,
๒๕๑๔), หน้า ๑๔๔.

^๕ จุดค้นปิฎก เล่ม ๑๒, หน้า ๗๐ อ้างใน ลัทธิ ปุณฺณานุภาพ. คุณลักษณะพิเศษ
แห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๒๐๒.

^๖ จุดค้นปิฎก เล่ม ๒๕, หน้า ๘๑ อ้างใน เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^๗ จุดค้นปิฎก บุณฺณิกา เถรีภายิต เล่ม ๒๖, หน้า ๔๗๕, อ้างใน เรื่องเดิม

^๘ เมตตาวรรคอัฐฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย เล่ม ๒๓, หน้า ๑๕๒, อ้างใน
เรื่องเดิม, หน้า ๑๕๕.

^๙ ลัทธิ ปุณฺณานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า ๑๕๖.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗-๘

^{๑๑} จุดค้นปิฎก สังยุตตนิกาย, เล่ม ๑๕, หน้า ๑๑๐ อ้างใน ลัทธิ เรื่องเดิม,
หน้า ๑๖๐

^{๑๒} สังยุตตนิกายสหายนววรรค เล่ม ๑๘ หน้า ๒๘๔ อ้างใน ลัทธิ เรื่องเดิม,
หน้า ๓๔๘

- ๑๗ สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค เล่ม ๑๗ หน้า ๑๘๕ อ้างใน เรื่องเดียวกัน
หน้าเดียวกัน
- ๑๘ ปุจฉาภิชาตอังคุตตรนิกาย เล่ม ๒๒ หน้า ๕๑ อ้างใน เรื่องเดิม, หน้า ๓๔๔.
- ๑๙ สุขีท, เรื่องเดิม, หน้า ๑๐๔-๕.
- ๒๐ จานงค์ ทองประเสริฐ (แปล), เรื่องเดิม, หน้า ๒๐๘.
- ๒๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๔.
- ๒๒ เรื่องเดิม, หน้า ๒๒๖.
- ๒๓ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๓, หน้า ๔, อ้างใน สุขีท, เรื่องเดิม, หน้า ๒๔๑.
- ๒๔ พระไตรปิฎก เล่ม ๒๓, หน้า ๒๔๔-๖. อ้างใน เรื่องเดิม, หน้า ๒๓๐.
- ๒๕ มหาปรินิพพานสูตร เล่ม ๑๐, หน้า ๑๖๐. อ้างใน เรื่องเดิม, หน้า
- ๒๖ กุฏินันตสูตร ทีฆนิกาย, สุตตันตปิฎก, เล่ม ๔, หน้า ๑๖๒, อ้างใน เรื่องเดิม,
หน้า ๑๖๒.
- ๒๗ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค สุตตันตปิฎก, เล่ม ๑๔, หน้า ๑๐๔, อ้างใน
เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน
- ๒๘ สุตตันตปิฎก อ้างใน จานงค์ ทองประเสริฐ (แปล), เรื่องเดิม, หน้า ๒๖๗.
- ๒๙ ทีฆนิกาย, อ้างใน จานงค์ ทองประเสริฐ (แปล), เรื่องเดิม,
หน้า ๒๔๓-๔.
- ๓๐ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน
- ๓๑ เรื่องเดิม, หน้า ๒๖๔-๗๒.

๒๘ เรื่องเดิม, หน้า ๒๔๐.

๒๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๑.

๓๐ สุชีพ ปงญานนภาพ, เรื่องเดิม, หน้า ๗๒-๓.

๓๑ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

๓๒ งานงค์ ของประเสริฐ (แปล), เรื่องเดิม, หน้า ๒๔๑-๓.

๓๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๔.

๓๔ Romila Thaper, A History of India Vol. I (Baltimore: Penguin Books, 1966), p. 68.

๓๕ อติมา ศิริกษัไพรัตน์, ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ, หน้า ๗๔.
